

Wikipedia – monta näkökulmaa avoimeen tietosanakirjaan

Painetut, kaupalliset tietosanakirjat ovat Suomessa häviämässä. Niiden haastajaksi on noussut Wikipedia, jota oheinen kokonaisuus käsittelee. Tiedon luotettavuuden rinnalle ovat nouseet mm. kysymykset suurelle yleisölle riittävästä laadusta ja hakusanaston syntykriteereistä.

Wikipedia monitieteisenä tutkimuskohteena

Bo-Christer Björk ja Mikko Välimäki

Viime aikoina tutkijat ovat kiinnostuneet Wikipediasta enenevässä määrin. Yhdysvalloissa on julkaistu jo useampia Wikipediaa ja sen toimintamallia popularisoivasti selittäviä teoksia. Suomessa Helsingin kaupunginkirjasto järjesti maaliskuussa yleisöseminaarin 100 000 artikkelin rikkoutumisen kunniaksi Svenska handelshögskolanissa pidettiin puolestaan tutkijoille suunnattu seminaari huhtikuussa. Hankenin tilaisuus oli antoisa ja muutaman pyydetyn alustuksen pohjalta käytiin erittäin vilkas keskustelu. Tähän kootut artikkelit perustuvatkin osittain seminaarialustuksiin ja tarkoituksena on näin laajentaa keskustelua.

Wikipedia ylitti Suomessa uutiskynnyksen maaliskuussa 2007, kun suomenkielisessä Wikipediassa meni rikki sadantuhannen artikkelin raja. Englanninkielisessä Wikipediassa on tätä kirjoittaessa jo lähes kaksi miljoonaa artikkelia. Kaikille maailman kansalaisille tarkoitettu, verkossa oleva ilmainen tietosanakirja ei ole enää mikä tahansa lukemattomista kokeiluista, vaan varteenotettava tiedonvälityksen valtaväylä. Vertailun vuoksi *Encyclopaedia Britannica* on noin 120 000 artikkelia – vähemmän kuin suomenkielisessä Wikipediassa.

Wikipedia on hyvä esimerkki Internetin mahdollistaman vertaistuotannon (eng. *peer production*) lippulaivoista. Samalla tavalla kuin maksuton Linux tarjoaa varteenotettavan haasteen maksullisille käyttöjärjestelmille, Wikipedia on jo osin syrjäyttänyt perinteiset maksulliset tietosanakirjat tavallisen tiedonhakijan työkaluna.

Kaiken inhimillisen tiedon systemaattinen kerääminen yhtenäiseen ja helposti hallittavaan muotoon ei ole uusi projekti. Jo Aleksandrian kuuluisa kirjasto sisälsi pyrkimyksen kerätä kaikki sen hetken tieto yhteen paikkaan (jokaan ei yksin ”kansiin”, koska mediana toimi papyrusrulla). 1700-luvulla valistusajan filosofian innoittamana syntyi Denis Diderot'n johdolla ensimmäinen moderni *Encyclopédie*, jonka jälkeisiä nykyiset tietosanakirjat ovat.

Wikipedian historia on varsin lyhyt, sillä sen ensimmäiset artikkelit ilmestyivät verkkoon tammikuussa 2001. Sitä edelsi perustajan, Jimmy Walesin epäonnistunut yritys luoda ilmainen verkkotietosanakirja erikseen pyydettyjä asiantuntijoita käyttäen. Huomattuaan, että tämä malli ei toiminut, Wales otti käyttöön teknisen järjestelmän (*wiki*), jonka avulla kuka tahansa verkon käyttäjä saattoi osallistua artikkelien kirjoittamiseen. Tästä lähti liikkeelle menestystarina, jossa artikkelien määrä on kaksinkertaistunut vuosittain.

Joonas Lyytinen ja Timo Jyrinki avaavat tämän kokonaisuuden lyhyellä suomenkielisen Wikipedian esittelyllä. Tilastojen valossa Wikipedian kasvu on ollut yllättävä nopeaa, kyse on yhdestä verkon suosituimmista palveluista. Tästä Tere Vadén jatkaa kirjoituksellaan, jossa hän tarkastelee Wikipediaa filosofian näkökulmasta. Vadén näkee Wikipedian suurena mahdollisuutena ja pyrkii argumentoimaan Wikipediaa kohtaan esitettyä epistemologista kritiikkiä vastaan. Kari A. Hintikka jatkaa keskustelua esittämällä Wikipedian yhtenä joukkoälyn muotona. Hänen

Yksi suomenkielisen Wikipedian yli 130.000 artikkelista. Lähde: http://fi.wikipedia.org/wiki/Charles_Darwin

mukaansa Wikipedian kaltaisella yhteisöpalvelulla on huomattavia etuja yksittäisen ihmisen tuottamaan tietoon nähden.

Seuraavana on WSOY:n tietosanakirjojen päätoimittajan **Juha Honkalan** kriittinen puheenvuoro, jossa hän vertaa Wikipediaa kaupallisiin tietosanakirjoihin. Honkala näkee Wikipedian enemmänkin täydentämässä kaupallisia tietosanakirjoja kuin korvaamassa niitä kokonaan. **Teemu Mikkonen** avaa Wikipediaan toisenlaisen kriittisen näkökulman artikkelissa, jossa hän käsittelee sensuurin mahdollisuuksia ja sen eri muotoja Wikipediassa. Mikkonen päätelee, että Wikipediakaan ei ole niin "vapaa" kuin jotkut sen puolestapuhujat antavat ymmärtää – jokaisen artikkelin laadinta sisältää joukon valintoja ja poissulkemisia. Viimeisessä artikkelissa **Mikko Välimäki** tarkastelee Wikipediaa esimerkkinä yhteisöpalvelusta, jota tekijänoikeuslaki rajoittaa. Hän esittää joukon oikeuspoliittisia haasteita käyttäjälähtöisten palvelujen kehittämiseksi.

Wikipediaan voidaan tutkimuskohteena selvittää hyvin erilaisia näkökulmia. Tässä artikkelikoelmassa on avattu niistä vain osaa. Muita näkökulmia voivat olla esimerkiksi:

- *Liiketaloustiede*: miten Wikipedia tuotannollisena organisaationa toimii?
- *Oikeustiede*: tekijänoikeudellinen näkökulma ulkopuolisen aineiston käyttöön Wikipediassa sekä Wikipedian aineiston käyttöön muissa yhteyksissä.
- *Informaatiotiede*: tiedon organisointi Wikipediassa, tiedon laadun varmistus.
- *Tietojärjestelmätiede*: Wikipedian luonnissa käytetty tekninen alusta (wiki) ja sen ominaisuudet
- *Kasvatustiede*: Wikipedian käyttö lähdeaineistona opetuksessa ja oppinäytetöissä.
- *Yhteiskuntatieteet*: Wikipedian yhteiskuntapoliittinen merkitys, eräiden valtioiden yritykset sensuroida tietoa yms.

KIRJALLISUUTTA

- Benkler, Yochai 2006. *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*, Yale Press, Yale. <http://www.benkler.org/wonchapters.html>
- Hanken: *Wikipedia-seminaarin esitykset*, <http://www.oacs.shh.fi/wikiworkshop.html>, 2007.
- Helsingin kaupunginkirjasto 2007. *Suomenkielisen Wikipedian 100 000 artikkelin juhlaseminaaritaltiointi*, <http://www.lib.hel.fi/Page/ab00f186-1880-4b0f-a901-648fa810625d.aspx>
- Sunnstein, Cass 2006. *Infotopia. How many minds produce knowledge*. Oxford University Press.
- Tapscott, Don ja Williams, Anthony D. 2006. *Wikinomics – How Mass Collaboration Changes Everything*. Penguin Group, New York.

Kirjoittaja on tietojärjestelmätieteen professori Svenska handelshögskolanissa. Mikko Välimäki on teknologia- ja immateriaalioikeuden dosentti, joka työskentelee tutkijana Svenska handelshögskolanissa.

Lyhyt katsaus suomenkieliseen Wikipediaan

Joonas Lyytinen ja Timo Jyrinki

”Kuvittele maailma, jossa kaikilla on vapaa pääsy kaikkeen inhimilliseen tietämykseen. Se on tehtävämme.” – Jimmy Wales

Wikipedia on monikielinen hanke, jonka tarkoituksena on tuottaa vapaita tietosanakirjoja. Nykyisin Wikipedia on yksi Internetin suosituimmista palveluista. Suomenkielinen Wikipedia perustettiin vuonna 2002, ja vuoteen 2007 mennessä se on kasvanut lähes 130 000 artikkeliin.

Englanninkielinen Wikipedia-tietosanakirja syntyi vuonna 2001 vanhemman Nupedia-tietosanakirjaprojektin pohjalle. Nupedian tarkoitus oli tuottaa vapaa tietosanakirja perustuen monimutkaiseen vertaisarviointiprosessiin ja asiantuntijoiden kirjoittamiin artikkeleihin. Nupedia-projekti kuitenkin eteni hitaasti ja vuoden 2000 aikana projektin perustaja Jimmy Wales ja siinä työskennellyt Larry Sanger etsivät tapoja uuden vähemmän muodollisen projektin luomiseksi. Sanger tutustui tammikuussa 2001 Wiki-järjestelmään ja 15. tammikuuta uusi Wikipedia-tietosanakirja avattiin. Kevään 2001 aikana perustettiin useita muitakin kieliversioita. Wikipedia on yleishyödyllisen yhdysvaltalaisen Wikimedia-säätiön tavaramerkki. Säätiön alaisuudessa toimii tietosanakirjan lisäksi nykyisin lukuisia muitakin vapaaseen sisältöön perustuvia projekteja, kuten kuvia, ääniä ja muita multimediatiedostoja varten luotu Wikimedia Commons.

Wikipedian toiminnasta

Wikipedian artikkeleita voi muokata kuka tahansa ja sen sisältöä saa kopioida, muokata ja levittää, myös myydä, jos edelleen jaettavien versioiden lisenssiehdot ovat samat ja Wikipedia ilmoitetaan tietolähteeksi. Wikipedian sisältö on lisensoitu vapaiden ohjelmistojen parissa tunnetun GNU-projektin lisenssillä (*GNU Free Documentation License*, GFDL), mikä takaa projektin jatkuvuuden. Näistä jokaiselle pysyvästi annetuista oikeuksista tulevat mm. erikieliset nimitykset *Vapaa tietosanakirja*, *The Free Encyclopedia* ja *L'encyclopédie libre*. Tyypillisimmällään englannin kielen *free*-sanalla tarkoitettavan vain ilmaista, ja usein va-

paa (ransk. *libre*) tulkitaan merkityksessä ”kenen tahansa muokattavissa verkkosivulla”. Ilmaisuus tai avoin muokattavuus verkkosivulla eivät kuitenkaan ole ehdottomia vaatimuksia tiedon vapaudelle.

Jatkuvuuden lisäksi Wikipediassa on erityisesti keskitytty kehittämään käytäntöjä, joista olisi hyötyä nimenomaan tietosanakirjan kehityksessä. ”Neutraali näkökulma” on ollut ohjenuorana alusta alkaen, samoin kuin perusmääritykset siitä, mitä tietosanakirja on ja mitä se ei ole. Käytännöt syntyvät usein, kun havaitaan jokin ongelmatilanne, joka on ratkaistavissa yhteisellä sopimuksella ja sääntöjen kirjoittamisella.

Käytännöt muokkautuvat yhteisössä, siksi suomenkieliseen Wikipediaan ei sovelleta suoraan esimerkiksi englanninkielisessä Wikipediassa olevia käytäntöjä. Wikipedian eri kieliversiot toimivat itsenäisesti, ja joitain keskeisimpiä periaatteita, kuten ”neutraalia näkökulmaa” lukuun ottamatta, ne ovat vapaita itse määrittelemään käytäntönsä ja organisaationsa. Wikipedian kieliversioiden ei ole tarkoitus olla suoria käännöksiä toisistaan vaan painotukset vaihtelevat eri kielen välillä. Kieliversioiden välistä yhteistyötä ja koordinoitua varten on olemassa oma ”metawikins”.

Englanninkielisessä Wikipediassa on nykyisin lähes kaksi miljoonaa artikkelia ja palvelua käyttää satojatuhansia ihmisiä päivittäin. Eri kieliversioita tietosanakirjasta on yli 100, ja niissä on yhteensä lähes 5,5 miljoonaa artikkelia. Aktiivisia Wikipediaan kirjoittajia on yli 75 000. Verkkosivustojen käyttöä mittaavan Alexa-palvelun mukaan Wikipedia on tällä hetkellä maailman yhdeksänneksi suosituin verkkopalvelu.

Tilastotietoa suomenkielisestä Wikipediasta

Suomenkielinen Wikipedia perustettiin vuonna 2002, mutta alkoi aktiivisesti toimia vasta vuoden 2003 aikana. 10 000 artikkelin raja rikkoutui lokakuussa 2004, 50 000 artikkelin helmikuussa 2006 ja 100 000:n helmikuussa 2007. Artikkelien määrän kasvu on jatkunut vakaana, ja kesällä 2007 artikkeleita oli lähes 130 000 ja artikkelimäärän kasvuvauhti oli 82 % vuodessa. Vertailussa eri

Wikipedian kieliversioiden välillä suomenkielinen Wikipedia sijoittuu 13. suurimmaksi. (Wikipedia: tilastoja, 2007.)

Suomenkielisessä Wikipediassa on noin 64 000 rekisteröitynyttä käyttäjää, joista reilu 4 500 on muokannut artikkeleita enemmän kuin kymmenen kertaa. Säännöllisemmin projektiin osallistuu (on muokannut artikkeleita enemmän kuin sata kertaa) noin tuhat ihmistä. Projektin ydinryhmän, joka vastaa noin puolesta kaikista muokkauksista, muodostaa noin sata aktiivia. (Wikipedia: tilastoja, 2007.)

Suomenkielinen Wikipedia julkisuudessa

Suomessa tiedotusvälineet kiinnostuivat Wikipediasta ensimmäisiä kertoja vuoden 2004 aikana. Wikipediaa käsittelevissä artikkeleissa kerrottiin pääasiassa projektin toimintaperiaatteista ja niissä pohdittiin Wikipedian luotettavuutta. Vuonna 2005 lehdistössä ryhdyttiin esittämään myös kriittisempiä näkemyksiä artikkelien laadusta. Kansanedustaja Jari Vilénin pro gradun plagioidista käsitelleen tekstin poistaminen häntä käsitelleestä artikkelista nousi valtakunnallisen keskustelun aiheeksi, koska Wikipedian lokitietojen perusteella muokkaus oli tehty eduskunnan tietokoneelta. (Wikipedia: medianäkyvyys, 2007.)

Suomenkielisen Wikipedian kasvu ja sen tunnettuuden lisääntyminen näkyi vuoden 2006 aikana julkaistuissa lukuisissa sanomalehtiartikkelissa. Sen lisääntyneitä yhteiskunnallista merkitystä kuvannee myös se, että eduskunta-vaalien alla silloinen kansanedustajaehdokas Maria Richardsson-Guzenina teki itseään käsittelevästä artikkelista rikosilmoituksen, koska

katsoi, että artikkeliin oli kirjattu häntä koskevia epäasiallisuuksia. Tapauksesta tehty uutinen nousi molempien iltapäivälehtien etusivulle asti. Poliisi katsoi myöhemmin, ettei tapauksessa ollut syytä epäillä rikosta. Keväällä 2007 suomenkielisen Wikipedian 100 000 artikkelin rajan ylitys sai laajaa julkisuutta lehdistössä ja mainittiin myös valtakunnallisissa televisiouutislähetyksissä. Samana vuonna keskustelua herätti Wikipedian vaikutus perinteisten tietosanakirjojen markkinoihin. (Wikipedia: medianäkyvyys, 2007)

Wikipediaa käsittelevien artikkeleiden lisäksi viime vuosina lehdistössä on myös ryhdytty käyttämään Wikipediaa tietolähteenä. Helsingin Sanomien toimittaja Unto Hämäläinen on todennut, että toimituksien arki työssä Wikipediaa käytetään työkaluna tiedon tarkastamisessa ja vertaamisessa, ja se on saavuttanut suomalaisen toimittajien keskuudessa vahvan aseman (Helsingin kaupunginkirjasto, 2007).

LÄHTEITÄ

Helsingin kaupunginkirjasto: Suomenkielisen Wikipedian 100 000 artikkelin juhlaseminaaritaltiointi, <http://www.lib.hel.fi/Page/ab00f186-1880-4b0f-a901-648fa810625d.aspx>, 2007

Wikipedia: Suomenkielisen Wikipedian tilastoja, <http://stats.wikimedia.org/EN/TablesWikipediaFI.htm>, 2007

Wikipedia: Suomenkielisen Wikipedian medianäkyvyys, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Median%C3%A4kyvyys>, 2007

Joonas Lyytinen on johtava ohjelmistoarkkitehti Reaktor Innovationsissa ja vapaa-ajallaan suomenkielisen Wikipedian tiedottaja. Timo Jyrinki on diplomi-insinööri, joka työskentelee vapaiden ohjelmistojen parissa.

Wikipedia ja filosofit: huomioita wikipedioiden epistemologisesta potentiaalista

Tere Vadén

”Samaan Wikipediaan ei voi astua kahta kertaa.”
Pseudo-Herakleitos

Olemassaoleva Wikipedia ja tulevat wikipediat muuttavat jokapäiväistä elämää tiedon kanssa. Wikipedia on valistuksen lapsi, jolla on rahkeet myös parempaan: pluralistiseen ja demokraattiseen tietokulttuuriin.

Jos ajatellaan, että tieto ei ole muuttumaton tai pysyvä kappale, joka löydetään, vaan osa syntyvää, muuttuvaa ja kuolevaa inhimillisten käytäntöjen kokonaisuutta, on selvää, että Wikipedian kaltaisella hankkeella on vaikutuksia elämäämme tiedon kanssa. Kutsutaan näitä vaikutusmahdollisuuksia epistemologiseksi potentiaaliksi: Wikipedian olemassaolo, käytännöt ja kehittyminen muuttavat tiedon luonnetta, sisältöä ja määritelmää. Kyse on Wikipedia-yhteisön toiminnan tietokulttuurista ja sen vaikutuksista. Itse asiassa juuri muutos pysyvästä kappalemaisesta tietokäsityksestä muuttuvaan ja elävään tietokäsitykseen on yksi Wikipedian ilmeisimmistä vaikutuksista. Jokaisella artikkelisivulla olevat ”historia”, ”keskustelu” ja ”muokkaa”-linkit muistuttavat koko ajan, että artikkeli on syntynyt jotenkin, muuttunut ja yhä muuttuva. ”Historia” ja ”keskustelu”-linkit avaavat oven Friedrich Nietzschen ja Michel Foucault’n korostamaan tiedon arkeologiseen ja genealogiseen kerrokseen; eivät toki kaikkeen artikkelien syntyyn liittyvään toimintaan, mutta joka tapauksessa automaattisesti kertyvään ja joissakin tapauksissa sangen mittavaan julkisen järjenkäytön historiaan.

Vapaus

Wikipediaan sisältyy useita vallankumouksellisia potentiaaleja. Jotkin niistä ovat jo toteutumassa ja vaikuttamassa arkeen, osa ei ehkä koskaan pääse ilmoille. Kaikki liittyvät tavalla tai toisella Wikipedian vapauteen: Wikipedia on oman määritelmänsä mukaisesti ”vapaa tietosanakirja”, ei esimerkiksi luotettava, iso tai paras

tietosanakirja. Wikipedian vapaus on saanut inspiraationsa vapaiden ohjelmistojen ajatuksesta, jonka kehittäjä alfa-hakkeri Richard M. Stallman (ks. Stallman 2002). Stallman sydämistyi 1980-luvun alkupuolella yleistyneeseen tapaan pitää tietokoneohjelmistoja tekijänoikeuden alaisena yksityisomaisuutena ja kehitti vastaiskuksi niin kutsutun *copyleft*-lisenssin, joka ”kääntää tekijänoikeuden ympäri” antamalla luvan käyttää, muokata ja jaella ko. lisenssin kattamaa ohjelmistoa sillä ehdolla, että myös edelleenjaeltu ohjelmisto lisensoidaan samalla lisenssillä. Lisenssin tarkoitus on estää ohjelmistojen omiminen ja pitää ne ohjelmistoja kehittävän yhteisön ja käyttäjien omaisuutena ja parannettavina. Wikipedian käyttämä lisenssi (GFDL) on versio Stallmanin alkuperäisestä *copyleft*-lisenssistä (GPL). Myös monet Wikipedia-yhteisön toimintatavoista ovat lähellä vapaiden ohjelmistojen ja avoimen lähdekoodin ohjelmistojen (*open source*) kehittäjien toimintatapoja.

Vapaus on tässä sananvapautta, samalla usein myös maksuttomuutta tai ainakin hyvin halpaa hintaa. Vastaavasti vapaan Wikipedian epistemologinen potentiaali on ensisijaisesti valistuksen ajatusten perillinen. Selkein esimerkki on vapaus lukea Wikipedian artikkeleita. Hyvä kirjastolaitos, koulut ja kulttuuriimme sisältyvät jakamisen ja avoimuuden piirteet ovat totuttaneet suomalaiset tiedon saatavuuteen, mutta monin paikoin Internetin saavuttamassakin maailmassa asiat ovat toisin, kuten Kiinan viranomaisten esittämä toive Wikipedian artikkelien sensuroinnista kertoo (ks. Esimerkiksi ”Wikipedia defies China’s censors”). Painetut Wikipediaan perustuvat kirjat ja CD/DVD-levyt levittävät sisältöjä myös Internetin ulottumattomiin. Jos gutenbergiläinen kirjapainotaidon leviäminen oli yksi niistä tekijöistä, joka mahdollisti uuden tietokulttuurin valtaviine seurauksineen – reformaatio, protestantismi, maalliset vallankumoukset, voidaan Wikipedian sisältöjen vapaan leviämisen ennustaa olevan mukana suurissa tulevissa mullistuksissa.

Vapaus lainata Wikipedian artikkeleita on seuraava askel, joka rikkaissa länsimaissa näkyy esimerkiksi opiskelijoiden kasvavassa tavassa lainata esseisiinsä suoraan erilaisista verkkoläh-

teistä. Kuitenkin mahdollisuus lainata liukuu suoraan lupaan muokata; molemmat ovat välttämättömiä taitojen, ei vähiten lukutaitojen kehityksessä. Kuten Raymond Williams toteaa: kun oppii lukemaan Raamattua, oppii samalla lukemaan radikaalia lehdistöä. Sama koskee osallistumista, kun oppii lainaamaan ja muokkaamaan yhtä artikkelia, oppii samalla muidenkin tekstien olevan muokattuja ja muokattavissa. Lukemisen, muokkaamisen ja jakelun vapaus muuttaa oppimisen ja opettamisen poliittista ekonomiaa (ks. Suoranta & Vadén 2007).

Valistus

Immanuel Kantin vastaus kysymykseen ”Mitä on valistus?” kiteytetään usein muotoon ”Julkista järjen käyttöä” (Kant 1995/1784). Julkista oman järjen käyttöä? Kyllä sikäli, että aikuisuuteen kuuluu riippumattomuus auktoriteeteista. Mutta ei kuitenkaan ”oman” merkityksessä ”yksityisen”. Järkeä on valistuksen moottori, koska se yhteistä ja yhdessä kehitettävissä. Wikipedian ideaali kollektiivisesta tiedon tuotannosta, jossa artikkelit paranevat yhä uusien tarkastus-, korjaus- ja parannuskierrosten kautta, vastaa monelta osin valistuksen ihannetta. Ikuisen rauhaan tähdännyt Kant olisi ollut haltioissaan Wikipediasta, joka on kaikkien aikojen suurin ja eloisin ei-valtiollinen demokraatioprojekti. Myös Jürgen Habermasin näkemys ihanteellisesta kommunikaatiosta, joka tukeutuu argumentointiin ja toisten aikeiden hyväntahtoiseen tulkintaan, saa joka päivä huikasti tukea Wikipedian keskustelusivuilla.

Wikipedian tapauksessa tavoitteena oleva ”järjellisyys” on jopa muotoiltu ohjeiksi. Kaksi kolmesta Wikipedian määrittelevästä käytännöstä koskee järjenkäytön julkisuutta: ”ei uutta tutkimusta” (NOR) ja ”tarkistettavuus”. Jälkimmäinen tarkoittaa, että Wikipediassa julkaistavien väitteiden tulee olla ”ennestään hyvämaineisen julkaisijan julkaisemia” ja että artikkeleissa viitataan näihin julkaisuihin. Toinen johtaa käytännössä samankaltaisiin lopputuloksiin ja rajaa Wikipedian sisällön ennestään tiedettyihin asioihin. Kolmas kulmakivi on neutraali näkökulma (NPOV): ”Artikkelit eivät ota kantaa siihen mikä näkökulma tai mielipide on oikea, vaan esittävät kaikki merkittävät näkemykset reilusti ja tasapuolisesti.” Neutraali näkökulma ei ole näkökulmattomuutta, vaan suosii tiedon avoimuutta ja pluralismia. Valistuksen kantilaista käsitystä yleisestä ja yhtäläisestä järjestä on kritisoitu viimeisen vuosisadan mittaan ankarasti. Sen näen-

artikkeli | keskustelu | muokkaa | historia

Muokataan osiota sivusta Charles Darwin

Et ole kirjautunut sisään, IP-osoitteesi näytetään julkisesti sivun muokkaushistoriassa.

Voit muokata Wikipedian oman käyttäjän avulla, mutta huomaa, että vandaarit huomataan nopeasti ja kumoetaan. Hakua käyttäjien luokan rekisteröimistä. Se ei vaa... henkilöitä... tietoja ja tuo mukanaan lisätoimintoja.

[[Tutkimusmuokkaus]]

[[Kuva:Charles Darwin 1880.jpg|thumb|200px|Darwin vuonna 1880]] Darwin sai opintonsa päätökseen, ja vuonna [[1831]] hän lähti maailmanympäriretkelle HMS Beaglelle. Beaglen miehistöön oli tarkoitettu viiden vuoden pituisella matkallaan keräillä [[Etelä-Amerikka]]n, Darwin vastasi paljon aikaa matkaan ja teki näitä eri kohteita. Matkan aikana hän keräsi mukanaan fossiileja ja sielolajeja. Lisäksi hän teki tulevaa työtään varten tarkkoja muistiinpanoja. Darwin omistui löytää uusia biologille astuudeltaan tuntemattomia lajeja. Hän postitti pyyhähdysten aikana Cambridgeseen näytettyä sielustarkoitteiden kuvia, ja nämä lähettykset olisivat karkauttaa lään tieteellistä mainittaan kotimaassa.

The Beagle matkusti Englannin Falmouthin [[2. lokakuuta]] vuonna [[1836]], ja Darwin jatkoi valittomasti näiden Shrewsburyyn, jonne hän saapui kaksi päivää myöhemmin. Hän yllätti perheensä, joka ei tiennyt matkajan saapumisesta etukäteen. Päättyään takaisin kotiin Darwin alkoi todella tulkia matkan aikana keräilytään löytöjä. Hän huomasi [[Galapagossaaret|Galapagossaarilla]] löytömatkastaan lajeissa ja fossiileissa selkeitä eroja, jotka saivat hänet määrittämään niiden aasin- ja löytönsien mukaan. Esimerkiksi saarten [[Kilpikonnat]] ja [[darwinininku]] muistuttivat hyvin paljon toisiaan, mutta ne olivat erilliset erittäin erä tavoin eri saarilla. Tästä Darwin sai kipinan evoluutioteorian kehittämiseen. [[Kuva:Galapagos Island Names.svg|thumb|190px|Galapagossaarilla oli tärkeä rooli evoluutioteorian kehittämisen kannalta.]]

Lisäämää sisältöä ei saa rikkoa tekijänoikeuksia ja sen pitää olla tarkistettavissa. Muutokset sisensoidaan GPL-lisenssiin ja jaa pyydytään artikkeleihin muokkaustulosten.

Muokkaa sivua

Yhteensano (7) / Tutkimusmuokkaus?

Tallenna sivu | Esihtele | Näytä muutokset | Keskity | Muokkausohjeet (vautuu uuteen ikkunaan)

Wikipedian artikkeleita voi muokata kuka tahansa.

näisen neutraaliuden tai jopa objektiivisuuden on katsottu kätkeneen monia epäreiluja painotuksia (paternalistisia, sovinistisia, kolonialistisia jne.). Vaikka neutraalin näkökulman periaatteeseen nojaava Wikipedia on ilmeisen laajakatseinen, ei sekään ole kokonaan puolueeton. Kaikkien näkökulmien julkaiseminen vapaasti on tuhoisaa yhteisöllisille elintavoille, jotka pitävät tiettyjen asioiden tuntemista haitallisena. Tyypillisesti esimerkiksi seksuaalisuuteen tai uskonnollisiin väitteisiin liittyvät tiedot voidaan kokea yhteisöä hajottavina. Mielenkiintoista onkin, että Wikipedian eri kieliversioiden artikkelit esimerkiksi sukupuolielimistä ovat erilaisia – vaikka niitä pystyy yhdellä klikkauksella vertailemaan.

Näiden ohjeiden puitteissa Wikipediassa voi olla artikkeli mistä tahansa aiheesta toisin kuin perinteisessä tietosanakirjassa, jossa asiantuntijat valitsevat mielestään merkittävät aiheet. Wikipediassa artikkelit syntyvät ja kehittyvät kadun wikipedistien toimesta. Tiedon tuottamisen vapaus lieneekin se epistemologinen potentiaali, joka nopeimmin tuottaa näkyviä seurauksia. Englanninkielinen Wikipedia on jo muutaman olemassaolovuotensa (vuodesta 2001 lähtien) ohittanut kaikki olemassaolevat painetut tietosanakirjat ja lähdekokoelmat niin artikkelimäärässä kuin kokonaisvolyymissä. Koko merkitsee satoja, tuhansia artikkeleja aiheista, joista ei koskaan ole eikä tulla *Encyclopaedia Britannicassa* kirjoittamaan. Aiheiden vapaus vastaa toiseen Foucault'n (1988) unelmaan:

"I dream of a new age of curiosity. We have the technical means for it; the desire is there; the things to be known are infinite; the people who can employ themselves at this task exist. Why do we suffer? From too little: from channels that are too narrow, skimpy, quasi-monopolistic, insufficient. There is no point in adopting a protectionist attitude, to prevent "bad" information from invading and suffocating the "good." Rather, we must multiply the paths and the possibilities of coming and goings."

Mikään aihe ei itsessään ole liian pieni tai outo, jotta siitä ei voisi olla olemassa hyvä Wikipedia-artikkeli. Samaan tapaan kuin minkä tahansa oudon asian harrastaja voi löytää vertaisensa Internetistä, voi minkä tahansa oudon alan asiantuntija koostaa vertaistensa kanssa Wikipediaan artikkeleita alastaan. Wikipedia palvelee tiedon tuotannon välineenä kanonisoitujen ja "tärkeiden" aiheiden tuolla puolen sijaitsevaa valtaisaan asiantuntijuuksien jatkumoa.

Itse asiassa aiheiden ja asiantuntijuuksien määrä on niin valtaisa, että Wikipediaan sisältyy jännite: mikä aihe on riittävän merkittävä saadakseen oman artikkelin? NOR- ja tarkistettavuus-periaatteet asettavat eräänlaisen rajan, joka ei ole yksiselitteinen. Kapeimmin tulkittuina nämä vaatimukset kutistavat Wikipedian kopioksi olemassaolevasta luonnontieteellisestä tutkimuksesta ja valtavirtamediasta. Jos aina on viitattava hyvämaineisiin julkaisuihin, jää myös kaikkein herkullisin kollektiivisen tiedontuotannon potentiaali saavuttamatta. Niinpä Wikipediassa väittelevät deletionistit, jotka haluavat poistaa "turhat" tai "merkityksettömät" artikkelit ja inklusionistit, jotka haluavat mahdollisimman laajan tietosanakirjan. Suomalainen esimerkki on vaikkapa *Smash Asem* -mielenosoitusta koskeva artikkeli, jonka poistamisesta äänestettiin heti artikkelin ilmestyttyä syyskuussa 2006. Asian merkittävyydestä ei heti ollut luotettavaa tietoa saatavilla, pitkö artikkeli siis julkaista?

Pluralisaatio

Epistemologisesta näkökulmasta artikkelien suuri määrä voi tuottaa laadullisia muutoksia, kun tiedon helppo saatavuus ohjaa toimintatapoja. Jo nyt anekdootit kertovat hankalista potilaista, jotka kyseenalaistavat lääkärinsä arviot tai opiskelijoista, jotka saavat opettajansa kiinni virheistä jo luennon aikana. Nämä epistemologiset muutokset liittyvät yleisemmin Internetissä välitettävään tietoon, eivät pelkästään Wikipediaan, mutta jo pelkällä massallaan ja saatavuudellaan

Wikipedia puolestaan muuttaa käsitystä kaikesta Internetissä esillä olevasta. Jos pääsy Internetiin entisestään helpottuu, voi vapaan tietosanakirjan olemassaolo vaikuttaa jopa muistin rooliin tiedon osana. Ehkä Väinämöisen pilkka Joukahaisen faktatietolistoja kohtaan Kalevalan yhdeksännen runon kilpalaulannassa saa uutta pontta ja muisti parempia, viisaampia tehtäviä.

Wikipedian luotettavuus on herättänyt paljon keskustelua. Perinteisen median ja osin akateemisen yhteisönkin huomio on tyypillisesti kohdistunut kysymykseen konsensuaalisen ja osittain anonymin toimitusprosessin systemaattisista virheistä. Kysymys on tärkeä, mutta jossakin määrin sivuseikka. Wikipediaahan ei ole "luotettava tietosanakirja" vaan "vapaa tietosanakirja". Luotettavuus Wikipediassa muodostuu toisella tavalla kuin Britanniassa. Jos Britannian luotettavuuden tukirankoina ovat vertaisarvioituiden asiantuntijat ja näiden taustaorganisaatiot, ovat Wikipedian luotettavuuden lähteenä tiedontuotannon massiivinen hajautus ja prosessin kesto. Mitä vanhempi ja mitä useampien korjaama (myös merkityksessä korjaamatta jättämä) jokin Wikipedia-artikkeli on, sitä luotettavampana sitä voidaan pitää. (Onkin ehdotettu, että esimerkiksi tekstin väri voisi kertoa, miten vanha jokin väite on, antaen näin lukijalle vihjeen myös luotettavuuden asteesta, ks. Cross 2006).

Asiantuntijoiden ja auktoriteettien takaaman luotettavuuden rinnalle on nousemassa kollektiivisesti tuotettu luotettavuus. Tiedon keskenräisyys ja prosessimaisuus muuttuu tiedon kappale-näkemyksen kannalta paradoksaalisesti luotettavuuden takeeksi. Historiallinen kollektiivisen prosessin syvyys (kuvitelkaa Wikipediaa 10 tai 80 vuoden päästä!) muodostaa suhteellisen läpinäkyvän ja itsenäisesti arvioitavissa olevan tiedon syntyhistorian. Yksittäisen auktoriteetin tai ryhmän esittämä näkemys voi tällaisessa perspektiivissä tuntua kovin pistemäiseltä. Perinteisen käsityksen kannalta paradoksaalisesti mainittu *Smash Asem* -artikkeli oli mielenosoituksen jälkeisinä päivinä lähes ainoa luotettava lähde tapahtumista. Miksi? Koska yksikään taho, joka halusi vaikuttaa tapahtumien tulkintaan ei edes periaatteessa voinut sanella tai dominoida artikkelin kehittymistä. Vaikka Wikipedia ei olekaan uutislähde, on sama ensikäden tietojen jalostuminen tapahtunut myös muiden draamatistien tapahtumien kohdalla.

Inklusionistisella näkemyksellä ei oikeastaan ole mitään hätää, koska Wikipedia on vapaa: kaikki poistettavaksikin äänestetyt artikkelit voidaan säilyttää jossakin muualla tai jossa-

kin muussa Wikipedian versiossa. Wikipedia on vain yksi esimerkki wikipedioiden laajasta joukosta. Neutraali näkökulma on yksi näkökulma, ja wikipedioita voidaan ryhtyä koostamaan myös toisista näkökulmista. Samoin muita wikipediää määritteleviä sääntöjä voidaan muuttaa. Jälkimmäisestä on esimerkki Citizendium (<http://www.citizendium.org>), jossa julkaistavat artikkelit käyvät läpi asiantuntijatarkastuksen. Conservapedia (<http://www.conservapedia.com>) puolestaan on wikipedia konservatiivisesta näkökulmasta kirjoitettuna. Eräässä mielessä jo Wikipedian kieliversiot ovat samalla sisällöllisesti eri Wikipedioita ja kieliverisoiden erilaisuuden (painotukset, syntyhistoriat, kuvitus, artikkelien poistot jne.) tutkiminen tulee antamaan rikkaan aineiston vertailevalle kulttuurintutkimukselle.

Wikipedia-artikkelista tai vaikka koko Wikipediasta saa tehdä oman version. Näkökulmallisten wikipedioiden synty avartaa edelleen Wikipedian valistuksellista potentiaalia uuteen ulottuvuuteen. Inklusionistien ja deletionistien keskusteluun voi liittyä myös kaikuja erilaisista näkemyksistä koskien järkeä ja demokratiaa. Kun keskustellaan riittävän kauan, kun erimieliset ryhmittymät kommunikoivat ja argumentoivat, ovat tekemisissä toistensa kanssa, mikä on seuraus? Ehkä Kant ja ainakin Habermas vastaisivat, että erimielisyydet vähenevät tai ainakin laantuvat. Ihannetapauksessa voisi käydä niinkin, että lopulta kaikki olisivat samaa mieltä. Joku toinen, kenties Friedrich Nietzsche, voisi vastata, että lopputuloksena olisi entistä useampia ja mahdollisesti entistä erimielisempiä ryhmiä, ja niin olisi hyvä!

Palataan vielä kymykseen luotettavuudesta. Entä jos onkin niin, että juuri Wikipedian epäluotettavuus on sen merkittävin epistemologinen etu? Jo jonkin aikaa Wikipedia on ollut 20 luetuimman Internet-sivuston joukossa; käyttäjämäärät ovat tasaisessa kasvussa. On todennäköistä, että suuri osa Wikipediää (tai wikipedioita) päivittäin käyttävistä kymmenistä miljoonista ihmisistä pitää lukemaansa luotettavana asiaa sen kummemmin ajattelematta. Mutta yhtä lailla on todennäköistä, että suuri joukko – miljoonat ih-

miset – päivittäin käyttävät Wikipediaa samalla tietäen, että se ei ole luotettava (samalla tavalla kuin esimerkiksi Britannica). Suuri joukko myös käyttää ”muokkaa”, ”historia” ja ”keskustelu”-linkkejä ja tietää niiden läsnäolon jokaisella sivulla. Miljoonat ihmiset käyttävät päivittäin tietolähdettä, jonka tietävät epäluotettavaksi (ja muuttuvaksi, historialliseksi, kiistellyksi, ominkin sormin muokattavaksi). Eikö tämä ole radiikaali epistemologinen mahdollisuus?

Kun tunnettu epävarmuus ja muuttuvuus yhdistetään suureen määrään keskenään kiisteleviä wikipedioita, jotka eivät vaadi neutraalia näkökulmaa, saadan ehkä (vihdoin?) kirjallinen esimerkki Nietzschen profetoimasta tietokulttuurista, jossa eläminen tiedon kanssa merkitsee tanssia pettäväällä suolla harhauttavien näkyjen ja virvatulten keskellä ilman, että seurauksena on karteellinen kaipuu kovalle maalle ja selkeisiin näkyihin.

KIRJALLISUUS

- Cross, Tom 2006. Puppy smoothies: Improving the reliability of open, collaborative wikis. *First Monday*, volume 11, 9/2006. (17.6. 2007)
- Foucault, Michel 1988. *The Masked Philosopher. Politics, Philosophy, Culture*. Edited by Lawrence D. Kritzman. New York: Routledge.
- Kant, Immanuel 1995 (1784). Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus? Suomentanut Tapani Kaakkurinniemi. *Mitä on valistus?* Toim. Juha Koivisto et al. Vastapaino, Tampere.
- Stallman, Richard M. 2002. *Free Software, Free Society. Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: GNU Press. (Artikkelit myös <http://www.gnu.org/philosophy/>)
- Suoranta, Juha & Tere Vadén 200. From Social to Socialist Media: The Critical Potential of the Wikiworld. *Critical Pedagogy: Where Are We Now?*, P. McLaren & J. Kincheloe (toim.), Peter Lang, New York.
- Wikipedia defies China's censors, *The Observer*, 10. syyskuuta 2006 (17.6. 2007).

Kirjoittaja on filosofian dosentti, joka toimii yliasistenttina Tampereen yliopiston Hypermedialaboratoriossa ja niin & näin -lehden päätoimittajana.

Wikipedia joukkoälyn muotona

Kari A. Hintikka

Wikipedia on noussut muutamassa vuodessa varteenotettavaksi arkitiedon lähteeksi, jota siteeraa yhä useammin myös massamedia ja tutkijatkin. Wikipedia on epäilemättä yksi uudentyyppinen, Internetin mahdollistama joukkoälyn muoto. Mutta miten joukkoälyn teoretisointi toteutuu sen osalta ja millaista Wikipedian tieto on luonteeltaan?

Wikipediaa on usein luonnehdittu joukkoälyksi. Ilmiöllä ei ole vielä vakiintunutta termiä eikä varsinaista määritelmääkään. James Surowiecki (2004) on esittänyt yleisimmin käytetyn joukkoälyn (*Wisdom of Crowds*) luonnehdinnan ja myös tähän asti kattavimman teoretisoinnin. Hänen mukaansa joukon tai kollektiivin tietämys ja ratkaisuehdotus on yleensä parempi kuin yhdenkään yksittäisen asiantuntijan. Populaariesimerkkinä *Haluatko miljonääriksi* -visailun kollektiivinen yleisarvaus osuu oikein 91-prosenttisesti kun taas kilauta-kaverille-asiantuntijuus 65-prosenttisesti.

Joukkoäly ei ole ilmiönä uusi vaan Surowiecki löytää varhaisimman esimerkin 1800-luvun lopun Englannista. Joukkoälyn arkistumisen taustalla on pitkälti Internetin mahdollistama suurten ihmisjoukkojen ajantasainen osallistuminen tai osallistaminen joukoksi sekä mielipiteiden koneellinen koostaminen ja seulonta. Esimerkiksi Digg.com on hieman Wikipediaa vastaava, teknologiapainotteinen uutispalvelu, jonka uutislinkit ja -artikkelit ovat käyttäjien itsensä valitsemissa ja tuottamia. Se yhdistää Del.icio.usin tavoin muiden kanssa jaettavia www-kirjanmerkkejä, bloggauksen eli verkkopäiväkirjat ja artikkelien syndikoinnin eli keskitetyn jakelun. Lukijat arvioivat artikkelit ja suosituimmat saavat eniten julkisuutta palvelun avausnäkyssä. Diggillä oli yli 500 000 rekisteröitynyttä käyttäjää elokuussa 2006 (Hintikka 2007).

Tarkastelen tässä kirjoituksessa Wikipediaa Surowieckin esittämien joukkoälyn toteutumisen ehtojen pohjalta ja sitä kautta Wikipediaa kohtaan esitettyä keskeistä kritiikkiä. Tavoitteenani ei ole niinkään olla puolesta tai vastaan, vaan tarkastella Wikipedian luonnetta yhtenä joukkoälyn olomuotona ja osoittaa, että Wikipediaa ei välttämättä kannata verrata esimerkiksi tieteelliseen

tietoon tai perinteiseen tietosankirjaan, vaan että Wikipedian nykyinen tietosisältö on erilaista ja tuotantotavaltaan uudentyyppistä.

Joukkoälyn neljä ehtoa

Surowieckin mukaan joukkoäly tarvitsee toimiakseen neljä ehtoa: a) osallistujien näkemyksissä oikeasta informaatiosta on diversiteettia eli hajontaa, b) ne ovat riippumattomia toisistaan, c) osallistujat soveltavat omia tai paikallisia tietojaa ja d) näkemykset aggregoidaan eli kootaan keskitetysti. Koostaja voi olla yksittäinen ihminen, liike, organisaatio tai muu toimija.

Wikipediassa osallistujapotentiaali on kaikki Internet-käyttäjät, nykyisellä tasolla lähes globaalisti ja siinä määrin, että Wikipedian näkemysten hajontaa voi pitää erittäin riittävänä. Niin ikään Wikipedia tarjoaa riippumattomuuden näkemyksiin, eli niitä ei manipuloida kirjoittajan omassa ympäristössä. Wikipediassa on ollut runsaasti tapauksia, joissa esimerkiksi poliitikko on muokannut omaa esittelyään edustavammaksi tai mustamaalannut muokkaamalla kilpailijan esittelyä. Wikipedian luonteen vuoksi tällaiset yritykset ovat kuitenkin itsestäänkorjaantuvia joukkoälyn myötä.

Näkemyksen hajonnan mahdollisuus on joukkoälyn kannalta sikäläkin merkityksellinen, että esimerkiksi kokouksia, paneeleja yms. dominoivat usein äänekkäimmät, joilla ei ole välttämättä kattavinta käsitystä. Lisäksi ihmisellä on taipumus myötäillä äänekkäimpiä näkemyksiä. Wikipedia mahdollistaa anonyymien työskentelyn ilman vaatimusta hyvistä sosiaalisista taidoista oman näkemyksen esiintuomiseksi.

Surowieckin kolmannen ehdon osalta Wikipedia on malliesimerkki siitä, miten Internet mahdollistaa oman asiantuntemuksen jakamisen kollektiivin käyttöön. Wikipedia ei suinkaan ole nuorten nörttien puuhamaa, vaan informaation tuotantoon osallistuu suuri joukko asiantuntijoita, kouluttajia ja tutkijoita, myös Suomessa. Motiivit vaihtelevat eläkeiän mahdollistamasta paneutumisesta vähemmän tunnettujen aiheiden tietoisuuden levittämiseen.

Surowieckin kolme ensimmäistä ehtoa ovat itse asiassa saman asian, tiedontuotannon, eri näkökulmia. Hän osoittaa, että monipuolinen, ristiriitainenkin mutta riippumaton aineisto voi oikein käsiteltyinä tuottaa paremman lopputuloksen kuin niukka aineisto tarkasti kontrolloituna. Wikipedian tiedontuotantotavan myötä voidaan huomauttaa, että suuri osa Wikipedian sisältämästä tiedosta, näkemyksistä ja paikallisesta tiedosta on lähtöisin muualta kuin Wikipedian kirjoittajilta, he vain kirjasivat ne Wikipediaan. Tällä ei ole sinänsä merkitystä joukkoölyn kannalta. Yhtä hyvin voidaan ajatella, että kirjoittajat nimenomaan soveltavat omia näkemyksiään ja omaa tietämystään valittuaan kirjoittamansa informaation ja tietäen, mitä lähteitä voivat käyttää. On myös esitetty, että joku vain ottaa arvostetun tietolähteen ja kopioi sen yksittäiseksi Wikipedia-artikkelin tyngäksi so. aihiksi, jota muut sitten muokkaavat. Tämä on kuitenkin yleinen tapa aloittaa missä tahansa informaationtuotannossa.

Surowieckin neljäs ehto on kriittisin joukkoölyn toteutumiselle. Laadukkaimmastakaan aineistosta ei ole mitään hyötyä, jos sitä ei osata keskittää, suodattaa ja jalostaa. Keskeisenä esimerkkinä aggregoinnin roolista on käytetty kysymystä, olisiko vuoden 2001 WTC-iskut voitu estää? Eri tiedustelutahot olivat sinänsä keränneet aineistomurusia kaiken tarvittavan tiedon, mutta sitä ei kuitenkaan osattu yhdistää keskusjohdossa eikä kaikilla yksiköillä ollut muiden kokoamaa informaatiota, joten sitä ei osattu tehdä muuallakaan. Neljännen ehdon osalta Wikipedia on jo perusrakenteeltaan erittäin tehokas aggregaatti, joka koostaa miljoonien ihmisten tietämyksen ja käsitykset. Ristiriitojen, näkemyserojen ja informaation lopullisen ilmaantumisen tai säilyttämisen osalta Wikipedialla on demokraattinen äänestyskäytäntö, joka viime kädessä päättää onko yksittäinen artikkeli ”merkittävä”. Prosessin aikana argumentoidaan puolesta ja vastaan.

Wikipediasta on edelleen huomautettu, että niin kutsutuissa sosiaalisen median tai kollektiivisen sisällöntuotannon www-palveluissa keskimäärin yksi prosentti käyttäjistä tuottaa varsinaisen sisällön, yhdeksän prosenttia tuottaa joskus jotain ja 90 prosenttia keskittyy vastaanottamaan tuotettuja sisältöjä (Swartz 2006; Nielsen 2006). Wikipedia vain toteuttaa yleistä ns. 80–20-sääntöä, jonka alunperin havaitsi italialainen taloustieteilijä Villfredo Pareto. Esimerkiksi 20 prosenttia elokuvista tai kirjoista tuottavat 80 prosenttia myynnistä.

Mielipide- ja näkemyssanakirja

Vaikka Surowieckin joukkoölyn ehdot näyttävät selittävän sinänsä kattavasti myös Wikipedian, niin tarkempi tarkastelu osoittaa, että Wikipedia ei aivan sellaisenaan edusta Surowieckin mallia. Ehkä keskeisin haaste on Wikipedian tiedontuotannon luonne suhteessa joukkoölyn kolmeen ensimmäiseen ehtoon. Surowieckin tunnistamat joukkoölyt ovat yleensä projekteja ja etsivät – joko ennaltamääritellysti tai itseohjautuvasti – yhtä ”oikeaa” ratkaisua hieman salapoliisiromanien tavoin. Wikipedia taas on pikemminkin prosessi, joka työstää ja tarkentaa yksittäisiä artikkeleita, jotka eivät ole koskaan absoluuttisen valmiita (ellei näin erikseen päätetä). Evoluution myötä Wikipedia-artikkelit voidaan jakaa ala-artikkeleihin, niitä voidaan yhdistää, ryhmitellä uudelleen jne. Oikeaa tietoa Wikipediassa voidaan ajatella Surowieckin tarkoittamana ”ratkaisuna”, mutta aivan samalla tavalla kuin tiedemaailma, Wikipedia reagoi uusiin tuloksiin ja muuntuu sen mukana. Lisäksi Wikipedia voidaan mieltää joukkoölyjen kokonaisuudeksi. Wikipediata on arvosteltu artikkelien epätasaisuudesta, mutta se voi selittyä sillä, miten pienempi joukkoöly työstää mitään artikkelia Surowieckin kolmeen ensimmäiseen ehtoon peilattuna.

Aggregoinnin osalta Surowieckin esimerkeissä on usein joukkoölyn ulkopuolinen toimija, joka varsinaisesti koostaa arviot. Joissain tapauksissa joukkoölynä ovat olleet sijoittajat ja ”arvioijana” markkinat, mutta sivuutan tämän, koska Surowiecki esittää pörssin toimivan tietyissä tilanteissa myös joukkoölyn täydellisenä vastakohtana. Wikipedia eroaakin Surowieckin joukkoölystä tässä, se on joukkoöly, joka samanaikaisesti ja itseohjautuvasti osaa suodattaa kohtuullisen optimaalisen lopputuloksen.

Tarkastelen vielä Wikipedian tiedontuotannon joitain luonteenpiirteitä ja Wikipediata koskevaa ”epätieteellisyyden” kritiikkiä. Tarkoituksena ei ole osallistua tieteen- tai tietofilosofian keskusteluun, vaan karkeasti hahmottaa Wikipedian tiedon erilaisuutta. Lopuksi tarkastelen erikseen Wikipediata aggregaattina.

Lähtökohtaisesti Wikipediata ei jo perusluonteensa vuoksi ole mielestäni mielekäästä verrata esimerkiksi tieteelliseen tiedonkäsitykseen tai painettuun tietoon. Sinänsä myös jälkimmäisten sisällöt usein vanhentuvat ja voivat osoittautua vääriksi tai epätarkoiksi uuden tiedon valossa. Oikeaa, väärää, epätarkkaa tai vanhentunutta tietoa oleellisempaa on havaita akateemisen tie-

don ja Wikipedian tuotantotapojen erilaisuus. Akateeminen tieto on yleensä luonteeltaan tutkimus ja teos. Se on projekti, jossa päädytään yksilöityyn lopputulokseen, sillä on aina tekijä, jota voidaan referoida ja arvioida. Tieteentekijä kuvaa menetelmät ja olosuhteet, joilla havainnot ja päätelmät sekä niihin liittyvä tieto on saatu. Esimerkiksi Bruno Latour (1987) pitää akateemisen tiedon kestävyuden yhtenä keskeisenä ominaisuutena juuri näitä piirteitä, joiden avulla tutkija voi halutessaan seurata havaintoja ja saatuja tuloksia aina ”alkuun” asti tai toisintaa ne.

Virtuaalitodellisuus-tekniikoiden pioneeri ja visionääri Jaron Lanier kritisoi Wikipediaa viime vuonna voimakkaasti ”raamatullisuudesta”. Hänen mukaansa ”siinä kuultaa tekijöiden ääni, mutta mukaan ei ota tekstistä vastuuta” (Lanier 2006). Lanier ei sinänsä vastusta joukkoälyä, mutta koska Wikipediassa on kyse informaatiosta, niin Lanier korostaa validiointia omasta tieteellisestä näkökulmastaan. Esimerkiksi lähdeviitauksissa ja niiden käytössä Wikipedia-yhteisöllä onkin edelleen kehittämisen varaa. Mutta, kuten itse informaatiokin, niin lähteiden käyttö Wikipediassa lisääntyy koko ajan ja kokonaisten tietartikkelien kopiointi Wikipediaan vastaavasti lähdeä mainitsematta on vähenemään päin. Kollektiivi oppii.

Nykymuotoiselle Wikipedialle ominaista tietokäsitystä voi alkaa etsiä vaikkapa Ilkka Niiniluodon pohdinnasta (1989). Tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus. Niiniluodon mukaan esimerkiksi *Atk-sanakirja* määritteli tiedon aikoinaan seuraavasti: ”Ihmisen ajattelun kohde tai tulos. Yhteydestä riippuen käytetään usein sanojen data, informaatio, tietämys ja sanoma synonyymeinä.” Niiniluoto kysyy heti perään: ”Jos ajattelen joulukinkkua, onko kinkku ’tietoa’? Onko ajatteluni tuloksena syntyvä kinkun himo, päätös ostaa kinkku tai kinkun ostaminen ’tietoa’?”

Vastauksena kysymykseen: yksittäisen ihmisen kinkun himo on arvokasta tietoa esimerkiksi kinkunmainostajalle, mainosentekijälle, mainoksen levityskanavan haltijalle ja kinkkualan analyytikoilta. Jollekulle Wikipedian artikkeli kaupallisesta pelinvalmistajasta on arjessa tarvittavaa tietoa, jollekulle avoin lähdekoodi on näkemys ja kannatettava näkökulma tai Pyynöjänis modernia digitaalista kulttuurihistoriaa, ja jotkut eivät näe näissä mitään tietämisenarvoista. Perinteinen ylhäältä-alas-tiedontuotanto ei ole kohdannut tätä problematiikkaa enää pitkään aikaan, sillä tuotanto ja tiedontuottajat ovat jo pitkälti ennakkoon auktorisoitu ”tiedoksi” vuosisatojen aikana kehittyneillä mekanismeilla.

Wikipediassa on tällä hetkellä runsaasti loputtomia taistoja esimerkiksi viihdeartistien kuvailusta. Ihmiset muokkaavat tekstejä omien näkemystensä mukaisiksi, ja toiset palauttavat niitä aiempiin versioihin. Artistien lisäksi esimerkiksi ideologiat ja aatesuunnat herättävät intohimoja Wikipediassa. Se onkin paitsi tietosanakirja, niin myös mielipide-, näkemys- ja käsityssanakirja. Verrattuna monoliittiseen ja auktorisoituun tietoon, Wikipedia kuvastaa – ainakin sitä muokkaavan – enemmistön ja kollektiivin tämänhetkistä käsitystä aiheista.

Wikipedia yrittää ensimmäisten joukossa ratkoa kollektiivisesti tätä haastetta, miten halut, toiveet, näkökulmat, arvostukset, painotukset, mielipiteet ja varsinainen ”tieto” saataisiin keskitetyksi esitetyksi ilman kanonisoitua mallia tai menetelmäjoukkoa, kuten esimerkiksi tieteellisessä tai asiantuntijatiedossa. Siksi Wikipedian ymmärtämiseksi sitä on pikemminkin syytä lähestyä uusista näkökulmista kuin yrittää vain sovittaa tai kritisoida sitä vakiintuneisiin tiedontuotantjärjestelmiin peilaten.

Riittävän laadun näkökulma

Internetiä ja kuluttajakäyttäytymistä tarkasteltaessa on ensin hyvä huomioida ajatus informaation riittävästä laadusta. Tämä näkökulma on jäänyt oivaltamatta joiltain kaupallisilta toimijoilta ja myös niiltä Wikipedian arvostelijoilta, joille perinteisessä yksisuuntaisessa mediajatkulussa laatu on ollut keskeinen kilpailutekijä. Kansalaisten käsitys informaation riittävästä tarkkuudesta on erilainen kuin vaikkapa tiedeyhteisössä tai ammatillisesti. Yksittäinen ihminenkin suhtautuu tietoon eri rooleissaan eri tavoin. Myöskään Internetin hakukoneiden algoritmit eivät ainakaan vielä ymmärrä käsitteitä ”riittävä” tai ”sinne päin”. Hakutuloksissa, uutisissa ja muussa informaatioissa tarjotaan keskimääräisesti turhankin kattavaa vastausta.

Haut Internetissä ovat kuitenkin kerroksellisia. Joskus hakutulokseksi riittää vuosisata tai vaikka keksijän nimi. Toisinaan tarvitaan tarkka kellonaika tai dna-keijun kirjaimet. Internet-haut ovat usein yksisanaisia ja väärin kirjoitettuja. Ja jos hakusana kirjoitetaan usein pieleen, niin onko perusteltua vaatiakaan oikeata hakusanaa? Esimerkiksi Google ehdottaa mielestään virheellisen haun tilalle ”oikeaa” merkijonoa, vaikka näyttää myös annetun haun löydökset. Riittävää laatua voisi ajatella massamedian käyttämänä ns. uutispyramidina, jossa tärkein kerrotaan ensin

– otsikossa tai avauslauseessa – ja sitä tarkennetaan kerroksittain tilan ja ajan puutteissa. Periaatteessa pelkkä otsikko sisältää oleellisen.

Riittävän laadun käsite toteutuu Internetin kaikissa sisältömuodoissa. Itäkeskuksen vartiasta tallennettu pahoinpitelyvideo tai Saddam Husseinin hirttäjäiset kelpaavat niin kansalle, medialle kuin tutkijoillekin heikkolaatuisena kuvana. Laadullisesti keskinkertainen musiikki ja *podcastit* eli radionomaiset ääniblogit riittävät arkikäyttöön Internet-selaimessa tai kännykässä, kotiteatteriversioihin panostetaan erikseen.

Erityisesti Wikipedian alkuvaiheessa sitä on vertailtu auktorisoituun tietoon. Esimerkiksi *Nature* (2005) vertautti 42 kokonaisuuden täsmällisyyttä Wikipedian ja *Encyclopaedia Britannican* välillä ja *Suomen Kuvalehti* (2006) ”pyysi neljää suomalaista asiantuntijaa arvioimaan tietosanakirjan suomenkielisen version laatua muuttaman artikkelin perusteella”.

Mutta kun keskivertokäyttäjä etsii informaatiota Wikipediasta, niin hän saa nopeasti summittaisen – ja moniin tilanteisiin riittävän – käsityksen, mitä tarkoittaa gnostilaisuus tai Pyykö-jänis. Wikipedian perusolemus on ajantasainen ja kollektiivinen verkkoteos. Vaikka Wikipedia tähtääkin ”oikeaan” tietoon, niin käytännössä se on yksi ensimmäisiä tavallisen ihmisen mahdollisuuksia saada tallennettua keskitetysti näkemyksensä ”oikeasta” tiedosta ilman sellaisten kanonisoitujen tietokäytäntöjen osaamista, kuten uutiskriteerit tai tieteellinen tieto ovat. Jos jokin asia Wikipediassa havaitaan puutteelliseksi, joukkoäly korjaa sen nopeasti. Lievästi ironista on, että esimerkiksi joukkoviestimien kritiikin myötä Wikipedia itse asiassa vain jalostuu, mutta kritiikki jää virheellisenä olemaan. Edelleen, tavallisten ihmisten Wikipediaman tuottama tieto ulottuu myös laajalti niille alueille, mitä muut tiedontuottajat eivät välttämättä huomioi omien informaatiokriteeriensä vuoksi, kuten vaikkapa erilaiset ”itsenäisiksi” valtioiksi julistautuneet hankkeet.

Voidaan sanoa, että standardin tuntee siitä, että niitä on monta. Nykyisistä puutteistaan huolimatta Wikipedian rooli Internetissä ja ihmisten arkikäytössä on tunnustettu kilpailijoiden kautta. Wikipedia-informaatio nähdään joko puutteellisenä tai vääränä. Toinen Wikipedian perustajista Larry Sanger on käynnistänyt Wikipediavaastaavan Citizendium-hankkeen, johon asian tuntijat tuottavat informaatiota. Näin he pyrkivät vastaamaan niihin puutteisiin, joista Wikipediasta on kritisoitu. Conservapedia puolestaan on yhdysvaltalaisen kristilliskonservatiivien vastaisku Wikipedialle, joka koetaan uhaksi ”oikealle”

informaatiolle. Conservapediasta (2007) saamme muun muassa tietää, että ”Kuten kaikki modernit eläimet, kengurut polveutuvat Lähi-idästä ja ovat jälkeläisiä kahdesta kengurusta, jotka kerättiin Nooan arkkiin suuren tulvan vuoksi.”

Wikipedia joukkoviestimenä

Massamedia on tietosanakirjojen ohella keskeisiä nyky-yhteiskunnan tiedon aggregointimuotoja tavallista kansalaista ajatellen. Käsitellen lopuksi, miten Wikipedian tiedontuotantomalli ja toimintalogiikka eroavat massamediasta. Wikipedia tuotti muutamassa vuorokaudessa niin kattavan koosteen Virginia Technin massamurhasta, että ainakin yhdysvaltalainen media alkoi siteerata suoraan Wikipediaa uutisoinnissaan oman uutistuotantonsa rinnalla. Noam Cohen (*New York Times* 2007) luonnehtii tätä tuotantoprosessia – ja myös joukkoälyä – seuraavasti: ”Kuvittele sanomalehti, jolla on yli 2 000 [2 074] kirjoittajaa, tutkijaa ja kielenhuoltajaa ilman valvojia tai johtajia. Ei takarajaa valmistumiselle; ei suunnittelutapaamisia; ei päätöksiä kommentoijien kautta; ei maljannostamista valmiin työn päätteeksi.”

Virginia Tech -tapauksesta kirjoittaneet hakivat informaatiota paitsi mediasta, niin myös blogeista, tiedostonjakopalveluista ja Internetistä eri muodoissaan. Tapahtumien dokumentointi muistutti enemmän journalistista prosessia, jossa tuotetaan uusinta ja ajantasaisinta informaatiota, kuin tietosanakirjaa, jossa tähdätään informaation ajallisesti maksimoituun kuranttiuteen. Kriittinen ero näkyy kuitenkin siinä, että median tuottama uutista rajoittaa aina aikataulu ja sitä voidaan aina ajatella pikemminkin projektina. Wikipedia puolestaan jatkaa prosessina tuoreimman informaation tuottamista ja kattaa nykyään jatkuvan uutisoinnin. Wikipedia ei olekaan vain ”tietosanakirja” vaan se on myös kehittynyt mediaksi perinteisten kaupallisten tai valtiollisten joukkoviestimien rinnalla. Perinteiseen massamediaan verrattuna Wikipedialla on kuitenkin joitain etuja. Koska Wikipedia on maksuton eikä kukaan saa palkkaa, tekijöiden ei tarvitse pohtia tietojen tarkistamista ennen niiden julkaisemista, vaan niitä muokataan julkisesti. Joukkoäly mahdollistaa huomattavasti laajemmat informaation hankinta- ja iterointiresurssit kuin yksittäiselle viestintävälineelle on mahdollista. Koska uusin informaatio ei ole kilpailutekijä, Wikipediassa voidaan julkaista vapaasti linkityksiä myös muualle.

Tiedon tehdas vai turhuuksien markkinat

Kun informaatiota on erityisesti Internetin myötä yhä helpommin saatavilla, olisi perusteltua tarkastella informaatiota myös käytettävyyden näkökulmasta (Mielonen & Hintikka 1998). Vaikka itse informaatio olisi kuinka oikeaa, niin jos siitä ei ole hyötyä, se ei ole myöskään käyttökelpoista so. käytettävää lukijan näkökulmasta. Ottaen huomioon Wikipedian tiedontuotantomalli, jossa keskeneräinen tieto on julkisesti saatavilla, niin nykysisältöinen Wikipedia vastaa ehkä juuri tähän kysymyksen – riittävään laatuun – tällä hetkellä ainakin joiltain osilta perinteisiä ja auktorisoituja tiedontuottajia tehokkaammin ja selittää siksi Wikipedian käytön suosiota. Jos jokin informaatiolähde on monille ihmisille riittävä, niin mistä silloin varsinaisesti keskustellaan, jos sanotaan, että nämä ihmiset ovat hyödyntämässä ”puutteellista” tai ”epätarkkaa tietoa”? Pitäisikö käyttö kieltää lailla? Luonnollisesti Wikipedia osaltaan kannibalisoi kaupallisia tietomarkkinoita tarjoamalla maksutonta tuotetta, mutta maksuttomuus on myös yksi tapa hankkia markkinaosuutta kaikilla kaupallisilla toimialoilla.

Wikipedian verkkomaiseen ja kollektiiviseen olemukseen ei ole vielä kiinnitetty riittävästi huomiota. Wikipedian joukkoälyn massa luo siitä itsekorjautuvan kokonaisuuden, ja kaikki kritiikki itse asiassa vain jalostaa sitä. Kollektiivinen, palkaton työskentely ei ole sinänsä uutta, esimerkiksi työssä on rakennettu kaikkia hyödyttäviä rakennuksia talkoovoimin. Niin ikään vaikkapa demokraattisten vaalien voi ajatella tuottavan edustavan otoksen poliitikkoja. Internetin myötä Wikipedian kaltaiset joukkoälyt ja muut kollektiivituotannot ovat saaneet erittäin tehokkaan toimintaympäristön ja haastavat eri tavoin vaikiintuneita tietokäsityksiä ja tuotantomalleja.

Juha Suoranta ja Tere Vadén (2007) kysyvät: ”Aina kannattaa pitää mielessä myös iso kuva: mikä Wikipedia oikeastaan on?” Onko se neutraali ”tietotehdas”, ylipappien ”temppeli”, tarpeellisen ja rihkaman ”basaari” vai vapaan tiedon ”keidas”? Wikipedian kehitys on mielenkiintoista seurattavaa James Surowieckin näkökulmasta tiedontuottamisen ja aggreroinnin yhdistelmänä. Vakiintuneet tiedontuotantomallit ovat vuosisatojen evoluution tulosta. Miten riippumattomat, ristiriitaiset ja monipuoliset näkemykset koostavat yhteisen käsityksen siitä, mikä on Wikipedian tulevaisuus?

LÄHTEET

- Conservapedia 2007-. *Kangaroo*. <http://www.conservapedia.com/Kangaroo>. Linkki tarkistettu 25.6.2007.
- Hintikka, K. A. 2007. *Web 2.0 – johdatus internetin uusiin liiketoimintamahdollisuuksiin*. TIEKE Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus ry. Internetissä <http://www.tieke.fi/julkaisut/>. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Lanier, J. 2006. Digital Maoism: The Hazards of the New Online Collectivism *Essee* 30.5.2006. *Edge The Third Culture*. Internetissä http://www.edge.org/3rd_culture/lanier06/lanier06_index.html. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Latour, B. 1987. *Science In Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*, Harvard University Press, Cambridge Mass., USA.
- Mielonen, S. & Hintikka, K. A. 1998. *Web-palveluiden käytettävyys ja tuotanto*. Taideteollinen korkeakoulu, Koulutuskeskus, Mediastudio. Internetissä <http://www2.uiah.fi/mediastudio/survey4/> Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- New York Times 2007. *The Latest on Virginia Tech, From Wikipedia*. Artikkelit 23.4.2007.
- Nielsen, J. 2006. Participation Inequality: Encouraging More Users to Contribute. *Jakob Nielsen's Alertbox*. Kolumni 9.10.2006. Internetissä: http://www.useit.com/alertbox/participation_inequality.html. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Nature 2005. Internet encyclopaedias go head to head. Erikoisraportti www.ssa 14.12.2005. Päivitetty 22.12.2005. Päivitetty 28.3.2006. Internetissä <http://www.nature.com/news/2005/051212/full/438900a.html>. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Niiniluoto, I. 1989. *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsitteanalyysi*. Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Helsinki 1989.
- Suoranta, J. & Vadén, T. 2007. Wikipedia deletionistit ja inklusionistit tiedon tuottamisesta. *Somelabryhmäblogi* 15.8.2007. Internetissä: http://www.somelab.fi/2007/08/15/wikipedia_deletionistit_ja_inklusionistit_tiedon_tuottamisesta. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Swartz, A. 2006. Who Writes Wikipedia? *Raw Thought* -blogi. Internetissä: <http://www.aaronsw.com/weblog/whowriteswikipedia>. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Surowiecki, J. 2004. *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations*. Little, Brown.
- Suomen Kuvalehti 2006. Wikipediasta nörttien temmellyskenttä. SK 45/2006. Internetissä <http://www.suomenkuvalehti.fi/sk-netti/lehdet/2006/sk-452006-aiheet/wikipediasta-norttien-temmellyskentta.aspx>. Linkki tarkistettu 17.8.2007.
- Wikipedia 2007-. Virginia Tech massacre. http://en.wikipedia.org/wiki/Virginia_Tech_massacre. Linkki tarkistettu 25.6.2007.

Kirjoittaja on sosiologian jatko-opiskelija, joka työskentelee Internet-suunnittelijana Jyväskylän yliopistossa.

Wikipedia kaupallisen tietosanakirjan haastajana

Juha Honkala

Wikipediasta on kehittynyt muutamassa vuodessa varteenotettava kilpailija perinteiselle tietosanakirjalle. Se eroaa kuitenkin sisällöltään ja tyylyltään monin tavoin painetusta tietosanakirjasta, ja toistaiseksi sen voi sanoa pikemminkin täydentävän tietosanakirjaa kuin korvaavan sen.

Tietosanakirjat voivat koostua laajoista tai lyhyistä artikkeleista, olla temaattisesti tai aakkosellisesti järjestettyjä tai keskittyä vain joihinkin aihealueisiin. Seuraavassa keskityn vertailemaan keskenään Wikipediaa ja perinteistä aakkosellista suomalaista yleistietosanakirjaa; sen elektroninen versio poikkeaa painetusta muun muassa siinä suhteessa, että artikkelit päivitetään säännöllisesti ja että elektronisessa teoksessa voi olla perusartikkelien ja kuvien lisäksi erilaisia oheisaineistoja, kuten kartastoja, ääni- ja videonäytteitä ym. Pääosin kuitenkin se, mitä esitän painetuista kirjoista, koskee yhtä lailla kaupallista elektronista tietosanakirjaa. Wikipedia on tietysti vasta muutamien vuosien ikäinen hanke, joka kehittyy vielä suuresti.

Tietosanakirjat Suomessa

Ensimmäinen, verraten suppea suomenkielinen tietosanakirja julkaistiin 1800-luvun lopulla. Ensimmäinen laaja, nykyaikainen suomalainen tietosanakirja alkoi ilmestyä jokseenkin tarkalleen 100 vuotta sitten, ja artikkelien kirjoittajat olivat silloisen tiedemaailman huippunimiä. Suomessa ilmestyikin viime vuosisadalla kymmeniä laajoja ja suppeampia painettuja tietosanakirjoja, ja niitä on myyty maan väkilukuun nähden poikkeuksellisen paljon muihin maihin verrattuna. Ruotsalainen tietosanakirjamies Sven Lidman luonnehtikin muutama vuosikymmen sitten Suomea tietosanakirjoja ahmivaksi itäiseksi naapurimaaksi (Häkli 1981). Vielä 2000-luvulla on suomen kielellä julkaistu laaja moniosainen tietosanakirja ja muutamia yksiosaisia. Kotimaiset tietosanakirjat ovat aina olleet luotettavan tiedonlähteen maineessa.

Viime vuosina on kuitenkin Internetissä tarjolla oleva, sinällään kuluttajalle maksuton tieto (ja erityisesti Wikipedia) noussut merkittäväk-

si haastajaksi kaupallisten kustantajien perinteisille tietosanakirjoille. Niitä ei enää myydä siinä määrin kuin aikaisemmin, eikä tällä haavaa ole tiettävästi tekeillä kotimaista moniosaista painettua tietosanakirjaa. Tosin suomenkielisilläkin markkinoilla on yhä myytävänä painetun yksija moniosaisen tietosanakirjan lisäksi laaja, jatkuvasti päivitetty elektroninen tietosanakirja, ja myös suomenruotsalaiset tekevät tietosanakirjoja. Muissa pohjoismaissa painetut tietosanakirjat käyvät hyvin kaupaksi, ja suurilla kielialueilla on niin ikään jatkuvasti tarjolla uusia moniosaisia tietosanakirjoja.

Artikkelivalikoimien eroja

Wikipedia eroaa lähtökohdiltaan selvästi perinteisestä tietosanakirjasta, jonka hakusanasto koostaa siten, että kunkin tiedonalan asiantuntijat ja asiantuntijaryhmät laativat kattavan valikoiman oman alansa hakusanoista – mukana ovat kaikki keskeiset, niin sanottuun hyvään yleissivistykseen kuuluvat asiasanat ja henkilöt. Painetun tietosanakirjan laajuus on määrännyt sen, kuinka paljon kunkin alan hakusanoja otetaan mukaan. Wikipediassa puolestaan hakusanasto on paljolti muodostunut kirjoittajien kiinnostuksen perusteella. Tällöin tärkeitäkin artikkeleita saattaa puuttua ja toisaalta toisarvoisia ”päiväperhoja” olla mukana, samoin ylipäätään hakusanoja ja käsitteitä, jotka eivät perinteisesti ole kuuluneet tietosanakirjoihin, esimerkkinä vaikkapa jotkut televisiosarjat. Toisaalta myös yleistietosanakirjoissa on yhteiskunnan muuttuessa kasvanut populaarikulttuuriin kuuluvien artikkelien osuus.

Wikipediassa (varmaankin sen avustajakunnasta johtuen) teknis-luonnontieteellinen ja viiheteellinen hakusanasto on korostunut, kun taas humanististen tieteenalojen sanasto on saanut osakseen vähemmän huomiota.

Eryityisesti painetussa mutta myös sähköisessä perinteisessä tietosanakirjassa on pyritty siihen, että artikkelien pituudet ovat suhteessa niiden tärkeyteen: merkittävä henkilö saa perusteellisemman käsittelyn kuin vähempiarvoinen, ainakin saman tiedonalan sisällä. Eri tiedonalojen välillä voi olla eroja, niin että esimerkiksi jotkut taiteenalojen edustajia esittelevät artikkelit

saattavat teoksineen ja luonnehdintoineen olla pitempiä kuin toisen taiteenalan tai vaikkapa politiikan vaikuttajat. Wikipediassa, jossa kirjoittajia on monenlaisia eikä toimitus erityisesti valvo näitä seikkoja, ei näin välttämättä ole. Helsingin Sanomien heinäkuun 2007 kuukausiliitteessä oli otoksena vertailtu Wikipedian eri hakusanojen pituuksia, ja esimerkiksi Paris Hiltonin koirasta oli tekstiä kaksi kertaa enemmän kuin ulkoministeri Ilkka Kanervasta, *World of Warcraft* -virtuaalimaailmasta neljä kertaa enemmän kuin kotiplaneetastamme Maasta. Kokemukseni mukaan omituisempiakin epäsuhtaisuuksia löytyy.

Tietosanakirja, samoin kuin hyvä tietokirja ylipäättensä, auttaa ihmistä hahmottamaan maailmaa paremmin. Kun Wikipediassa mitä moninaisimpia aihepiirejä sivuavat artikkelit ovat kirjoittajan innostuksen varassa luotuna täysin epäsuhtaisia keskenään ja hyvinkin olennaisia artikkeleja puuttuu, ei tämä millään lailla auta lukijaa, esimerkiksi koululaista, suhteuttamaan asioita toisiinsa – triviaalin näennäistiedon tai tiedon kaapuun puetun mielipiteen tarjonta vaikuttaa ulkopuolisen silmin yhtä arvokkaalta ja tärkeältä kuin todellinen maailmankuvaa rakentava tieto.

Asiantuntijoiden vastuu

Suomalaisten, samoin kuin yleensä kansainvälistenkin, tietosanakirjojen perinteenä on ollut pyrkimys esittää asiat mahdollisimman puolueettomasti, tinkimättä oikeellisuudesta ja täsmällisyydestä. Teosten asiantuntija-avustajat ovat yleensä tieteenalojensa auktoriteetteja, joille näihin tavoitteisiin pääseminen on luontevaa. Eri aihealueilla on lisäksi asiantuntevat toimittajansa, jotka osaltaan hiovat tekstiä ja huolehtivat sen oikeista painotuksista. Wikipediassa kirjoitusprosessi on toisenlainen, ja avustajien kirjosta johtuen ei tiedon oikeellisuus ja pyrkimys objektiivisuuteen ole yhtä lailla taattua kuin painetuissa teoksissa. Esimerkiksi poliittisilla ja uskonnollisilla tahoilla on mahdollisuus hienovaraisesti ohjata artikkelien sisältöä haluamiinsa suuntiin.

Perinteisessä tietosanakirjassa artikkelit keskittyvät olennaiseen, ovat loogisesti rakennettuja, ja kielenhuoltoon on kiinnitetty huomiota. Näissäkin seikoissa on apuna työnsä hyvin osaava toimitus. Viittaukset on tehty huolellisesti lisäinformaation tarjoamiseksi, Wikipediassa vaikuttaa joskus siltä, että artikkelin sisällön kannalta

täysin toisarvoisiakin hakusanoja olisi otettu viittauskohteiksi. Artikkelien kieli on usein huolimattontaa ja muotoiluissa on kömpelyyksiä; tällöin tiedoiltaan asiallinen artikkeli saattaa muuttua vaikeaselkoiseksi. Lyhyemmät artikkelit eivät läheskään kaikissa perinteisissä tietosanakirjoissa ole signeerattuja, mutta niidenkin kirjoittajat ovat ainakin toimituksen tiedossa, minkä vuoksi artikkelille voidaan osoittaa vastuullinen kirjoittaja/toimittaja, toisin kuin Wikipediassa. Lähdetiedotkaan eivät aina ole luotettavia Wikipediassa.

Wikipedian tekijät ovat tietoisia näistä ongelmista, ja siksi sen piirissä on luotu erilaisia menetelmiä vaarojen välttämiseksi. Tämä ei kuitenkaan ole kovin helppoa. Esimerkiksi englanninkielisen Wikipedian avustajakunnasta paljastui hiljattain tapaus, jossa 24-vuotias opiskelija oli päässyt vastuulliseen asiantuntija-asemaan esiintymällä alansa professorina. Tietotekniikan asiantuntijat yleisemminkin ovat enenevässä määrin kiinnittäneet huomiota Internetin ja Wikipedian herättämiin kysymyksiin asiantuntijuudesta ja vastuusta; viitataan vain esimerkiksi Silicon Valleyn voimahahmoihin kuuluvan Andrew Keenin tuoreeseen teokseen *The Cult of the Amateur* (Keen 2007).

Kun tiedonaloilla on perinteisissä tietosanakirjoissa niistä vastaavat toimittajansa ja asiantuntijansa, on myös artikkelien päivitys mahdollista hoitaa tehokkaammin kuin Wikipediassa. Tosin sielläkin päivitetään artikkeleita jatkuvasti, mutta monet artikkelit, jotka on kerran kirjoitettu, unohtuvat helposti katvealueelle, jolla päivitys on satunnaista.

Kuvituksen osuus

Wikipedian monissa artikkeleissa on, teoksen maksuttomuutta ajatellen, hämmästyttävän hyvä kuvitus. Kaupallisessa tietosanakirjassa suurin osa kuvituksesta on ostettua. On pyritty siihen, että kuvat, esimerkiksi piirrookset, osaltaan antaisivat lisätietoa, ja toisaalta on pyritty kuvittamaan tärkeimmät hakusanat. Esimerkiksi joistakin merkittävistä henkilöistä saattaa olla vaikea löytää ilmaisia kuvia. Silloin kuvat on ostettu painettuun ja elektroniseen kaupalliseen tietosanakirjaan, mutta Wikipediassa ei kuitenkaan kuvia välttämättä ole tällaisissa artikkeleissa. Elektronisessa kaupallisessa tietosanakirjassa on myös videoita, ääninäytteitä, karttakokonaisuuksia, aikajanoja, erilaisia teemakokonaisuuksia ym. aineistoja, joista osa voi olla muualta ostettuja.

Sekä Wikipediassa että sähköisessä kaupallisessa tietosanakirjassa on monipuolisemmat hakumahdollisuudet kuin painetussa kirjassa, mutta rakenteistetun muodon ansiosta elektronisen perinteisen tietosanakirjan hakumahdollisuudet ovat puolestaan paremmat kuin Wikipediassa. Strukturointi auttaa myös artikkelin kirjoittajaa muistamaan ottaa mukaan tarvittavat elementit (etymologia, kieli, epiteetti ym.), joiden järjestys on rakenteistamisen ansiosta yhtäläinen kaikissa artikkeleissa. Tämä ei tietenkään merkitse, että Wikipedia myös tulevaisuudessa olisi näiltä ominaisuuksiltaan heikompi.

Suomessa nyt myytävänä olevat tietosanakirjat, puhutaanpa sitten painetusta teoksesta tai sähköisestä versiosta, perustuvat vuosikymmenien mittaan satojen asiantuntijoiden avulla rakennettuun tietokantaan, jonka ylläpidosta vastaavat kokeneet toimittajat. Wikipedia puolestaan on muutamassa vuodessa pystynyt luomaan laajan kokonaisuuden, joka tarjoaa monipuolista tietoa. Siltä on kuitenkin toistaiseksi puuttunut kattavuus, monet alat ovat jääneet lähes täysin huomiotta, eivätkä artikkelit aina anna keskeistä tai luotettavaa informaatiota aiheestaan – olen törmännyt esimerkiksi kirjailija-artikkeleihin, joissa ei mainita ainuttakaan teosta eikä luonnehdita varsinaista kirjailijantyötä, ja eräästä arvostetusta taiteilijasta annettu ainoa tieto on, että hän on saanut Pro Finlandia -mitalin.

Kirja säilyy käyttökelpoisena kautta vuosikymmenien. Internet on monin tavoin haavoittuvainen, Wikipedia samoin, ja vaikka ei olekaan syytä maalailla tarpeettomia uhkakuvia, voi jälkimmäinen joutua alttiiksi ulkopuoliselle vahingonteolle, tai tekniikka sinällään voi tuottaa ikäviä yllätyksiä.

Kokonaan toinen asia on, että painettu kirja on monen mielestä yhä ”käyttöliittymänä” miellyt-

tävämpi ja helpompi käsitellä kuin tietokoneen näyttö. Kirjassa näkyvät hakusanat kontekstissaan, sitä on helppo selata ja löytää satunnaista kiinnostavaa tietoa, ja myös kuvitus pääsee paremmin esille. Tekstin hahmottaminen on parempaa ja lukunopeus suurempi, kun on kyseessä painettu kirja.

Hyvä yleistietosanakirja sisältää periaatteessa kaikilta tiedonaloilta tärkeät hakusanat ajanmukaisina ja selkeässä ja tiiviissä asussa. On hienoa, että vain muutamassa vuodessa on saatu aikaan Wikipedian kaltainen omaehtoiseen, palkattomaan työhön ja tiedonjakelun demokratisointiin perustuva tietosanakirja. Perinteiseen tietosanakirjaan verrattuna se on silti ainakin vielä monin tavoin keskeneräisen oloinen. Sillä on kuitenkin vapaaehtoistyössä resursseja ja mahdollisuuksia, jotka kaupallisilta kustantajilta puuttuvat. Periaatteessa kirjoittajakunta voi kasvaa hyvinkin suureksi, ja epäilemättä myös vaatimukset artikkelien tason nostamisesta voimistuvat teoksen vakiinnuttaessa asemaansa. Mutta löytyykö Suomesta riittävästi eri alojen asiantuntijoita, jotka ovat valmiit korvauksetta kirjoittamaan siihen artikkeleita? Jääkö Wikipedia yleistietosanakirjaa täydentäväksi, paikoin hyväksikin tiedonlähteeksi, joka ei kuitenkaan kykene tarjoamaan kaikilta aloilta riittävästi, monipuolista ja objektiivista tietoa? Niin tai näin, Wikipedia on erittäin kiinnostava hanke, jonka soisi kehittyvän mahdollisimman hyväksi tiedonetsijän apuneuvoksi.

VIIITTEET

Häkli, Esko 1981. *Tiedon taika*. Keuruu (Otava).
Keen, Andrew 2007. *The Cult of the Amateur*. Doubleday.

Kirjoittaja on filosofian maisteri. Hän on toiminut useiden WSOY:n tietosanakirjojen päätoimittajana.

APURAHA

Suomalais-Ugrilainen Seura julistaa haettavaksi Albert Hämäläisen rahastosta apurahan Itä-Venäjällä asuvien suomensukuisten kansojen tutkimukseen. Apuraha myönnetään ensisijaisesti etnografiseen hankkeeseen, mutta muunkin alan tutkimus voi tulla kysymykseen. Apurahan suuruus on 7000 €.

Vapaamuotoiset hakemukset, joihin tulee liittää toimintasuunnitelma, CV, selvitys suoritetuista opinnoista sekä mahdolliset suositukset, pyydetään toimittamaan seuran postiosoitteeseen tai suoraan sihteerille 31.10.2007 mennessä.

Päätös apurahan saajasta tai saajista ilmoitetaan seuran yleisessä kokouksessa 16.11.2007.

Lisätietoja sihteeriltä, puh. 09-295 3174 tai 662 149
sähköposti: paula.kokkonen@helsinki.fi

Wikipedia, vapaus ja sensuuri

Teemu Mikkonen

”Ja myös sinä, tietävä, olet vain minun tahtoni polku ja jalanjälki: totisesti, minun vallantahtoni vaeltaa myös sinun tahtosi jaloilla totuuteen!”

Friedrich Nietzsche, *Näin puhui Zarathustra*

Wikipedian kasvava suosio on aiheuttanut sen, että oikean tiedon määrittely ja sen sensuroiminen on yhä vaikeampaa ja ajankohtaisempaa. Wikipedia on ärsyttänyt erityisesti valtioita, joissa sananvapautta on rajoitettu, koska sen artikkeleita on periaatteessa jokaisen käyttäjän mahdollisuus kirjoittaa ja muokata. Wikipedia on hyvä esimerkki siitä, kuinka sensuuri, yhteisöllinen itsensensuuri ja tiedon oikeellisuudesta neuvottelu ovat osa jokapäiväistä tietoisuuttamme.

Wikipedia on Internetissä julkaistava ilmainen ja vapaasti muokattava tietosanakirja, jonka taustalla on vapaiden ohjelmistojen ja avoimen lähdekoodin filosofia. Liian liberaali ja demokraattinen tieto on kuitenkin saanut joidenkin valtioiden, kuten Kiinan, asettamaan estoja Wikipedian käytölle. Varsinaisia perusteluja käytönestolle ei ole Kiinassa annettu, mutta ensimmäisten estojen ajoittaminen Tiananmenin aukion vuoden 1989 opiskelijamielenosoitusten muistopäivälle antaa vihjeitä takana piilevistä syistä (ks. artikkeli *Blocking of Wikipedia in mainland China*). Wikipedian artikkelit kyseisestä mielenosoituksesta, Falung gong -lahkosta ja Taiwanin tilanteesta eivät liene olleet Kiinan viralliselle tiedotuspolitiikalle mieleisiä ja tähän reagoitiin estoilla ja kielloilla. Wikipedian liberaali ja demokraattinen tieto on aiheuttanut myös toisenlaisia vastailmiöitä. Kun Kiina ja muutamat muut maat pyrkivät estämään käyttäjiensä pääsyn Wikipedian sivuille, ovat aktiivit toisaalla alkaneet kehittää samaan teknologiaan perustuvia ”vastawikejä”. Näistä hyvänä esimerkkinä on Conservapedia, jonka tarkoituksena on tarjota luotettavaa, kristilliskonservatiivista tietoa Wikipedian ”liian liberaalin tiedon” vastineeksi.

Wikipedian suosion kasvu on aiheuttanut edellä mainittujen ilmiöiden lisäksi myös sen, että erilaisten vandaalien, huijareiden ja häiriköiden tekosien korjaamiseen tarvitaan yhä enemmän vapaaehtoisia. Tällöin tarvitaan enemmän normeja, hierarkiaa ja resursseja, jotta vapaaehtois-

pohjainen palvelu pysyy pystyssä. Artikkelien muokkaajien, kirjoittajien ja lukijoiden kasvun sekä Wikipedian saaman mediahuomion vuoksi tulee myös yhä isompi tarve sekä kirjoittajien itsensensuurille että ylläpitäjien harjoittamalle jatkuvasti päivittyvän materiaalin sensuroinnille (sen valikointien ja poistojen muodossa). Tietomäärän kasvun myötä yhä isompi osa wikipedistien työstä on poistamista ja korjailemista. Tämä ”yhteisöllinen itsensensuuri” kertoo siitä, miten kulttuuri ja erilaiset sosiaaliset käytännöt vaikuttavat siihen, mikä nähdään ”asiattomana” tai korjausta vaativana ja mikä ei. Poistot, korjailut ja säilyneet artikkelit ovat merkkejä siitä, kuinka valta rakentuu tässä vapaaehtoisuuspohjaisessa yhteisössä ja kuinka sitä käytetään mm. ”muuttamaan ja tukahduttamaan ajatuksia tai tekoja, jotka ovat yhteisen edun vastaisia” (*Encyclopedia Britannica*, ”Censorship”).

Wikitiето ei ole syntynyt vain uusia artikkeleita kirjoittamalla ja tallentamalla ne tietokantaan, vaan jokaisen muuttuvan artikkelin olemassaolo on monien poistojen, tiivistyksien ja estojen tulosta. Wikipedia, kuten muutkin mediat, ovat täynnä vaiennettua tietoa, mutta Wikipedian etuna on, että tähän vaiennettuun tietoon on suurelta osin mahdollista päästä käsiksi ”historia”-valikon kautta. ”Historia”-valikko on myös todiste siitä, että vaiennettua tietoa todella on kertynyt paljon ja sitä kertyy jatkuvasti. Tämän voi todeta selailemalla eri versioita melkein artikkelista kuin artikkelista.

Unohtaminen

Geoffrey C. Bowkerin ja Susan Leigh Starin kirjassa *Sorting things out: Classification and Its Consequences?* (1999) on mielenkiintoinen näkemys tiedosta ja luokittelusta. He näkevät tiedon lisääntymisen tiedon tehokkaampana unohtamisena. ”Kehittyneemmät” tietojärjestelmät eivät olekaan niitä, jotka pystyvät keräämään mahdollisimman paljon tietoa, vaan ne jotka pystyvät tehokkaimmin unohtamaan sitä. Tieteen ja teknologian kehityksen voi nähdä eräänlaisena tehokkaana ”deletointi”-järjestelmänä, jossa vain ”olennainen” on säilytetty. Tätä unohtamista on järjestelmällisesti toteutettu erilaisten luokittelu-

järjestelmien kautta. Kompleksisuuden luokitelusta ja "turhien" asioiden unohtamisesta on tehty tehokkuuden edellytys, ja näin on pystytty "integroitumaan" yhä laajemmin. Tämä on ollut edellytys globalisaation etenemiselle ja myös yhteisen sävelen löytämiselle maailmanlaajuisissa tiede- ja teknologiayhteisöissä. Täten siis tiedon avoimuus muuttuikin sulkeutuneisuudeksi ja tiedon lisääntyminen tiedon vähentymiseksi.

Internet on mahdollistanut sen, että monet paikalliset (ja usein liian monimutkaiset ja vaikeasti integroitavat) tietojärjestelmät saavat tehdä tilaa maailmanlaajuiselle tiedolle ja tätä kautta aktiivisesti unohdetaan monia monimutkaisuuksia, joita erilliset yhteisöt, maantieteelliset sijainnit ja monet muut tekijät aiheuttavat. Myös Wikipedia on esimerkki tällaisesta tiedon/unohtamisen globalisoitumisesta. Esimerkiksi englanninkielinen Wikipedia on suuri yhtenäisen tiedon kokonaisuus, jossa kieli hämärtää mm. traditionaalisen, paikallisen ja monen muun luokitteluperustan vaikutuksen. Wikipedian ilmaisuus ja helppokäyttöisyys houkuttelevat ihmisiä ympäri maailman omaksumaan globaalin tietoisuuden ja samalla irrottautumaan paikallisuuteen sidotusta tietoisuudesta. Toisaalta moni paikallinen tietoisuus saa mahdollisuuden liittyä globaaliin tietoisuuteen.

Sensuuri

Encyclopedia Britannica määrittelee sensuurin "toiminnaksi, jonka tarkoituksena on muuttaa tai tukahduttaa tekoja tai ajatuksia, joiden katsotaan olevan yhteisen edun vastaisia". Sensuurin historia on pitkälti kirjoitettu tätä määritelmää silmälläpitäen. Kai Ekholm (2005) kuvaa kirjassa *Kielletyt kirjat* mielenkiintoisesti sensuurin historiaa antiikin Kreikasta kohti nykypäivää. Lukiessa näitä sensuurin "edistysaskeleita" eri aikakausilta, tulee väkisinkin mieleen, että sensuurin lisääntyminen on useimmiten liittynyt järjestyksen ja järjestäytymisen lisääntymiseen yhteiskunnan kehittyessä. Kuten Ekholm lainaa Sue Curry Jansenin sanoja, "ei ole kysyttävä, miksi maailmassa on sensuuria, vaan millaista sensuuria maailmassa on". Sensuuri kun on Ekholmin mukaan ihmisyyhteisöjen historiallinen ominaisuus.

Sensuurin käsite on sidottu historiaansa, mutta sillä on myös ns. arkipäiväinen merkityksensä. Viittaan tässä esimerkiksi Harold Garfinkelin (*Heritage*, 1996) etnometodologian tapaan ymmärtää yhteiset käsitteet jatkuvasti sosiaalisissa

käytänteissä muuttuvina, mutta silti yhteisyyttä ylläpitävinä. Voidaan esimerkiksi miettiä, miten sensuuri-käsitettä käytetään eli missä yhteydessä se nostetaan esille ja mitä sillä yritetään saada aikaiseksi. Yksi tapa viitata sensuuriin on käyttää sitä meitä yhdistävänä tai vastaavasti joidenkin toisten erottajana meistä. Tästä ns. toiseuden rakentamisesta jonkin yhteisyyden, meidän, yhtenäistäjäksi on kirjoittanut mm. Zygmunt Bauman (1997). Hänen mukaansa erityisesti silloin, kun sisäryhmä kasvaa erityisen suureksi ja yhteisyys alkaa hämärtyä, tarvitaan aktiivista määrittelyä sille, miten me erotumme muista.

Sananvapaus hyvänä, länsimaisena perusoikeutena luokitellaan myös Wikipedian ominaisuudeksi. Sensuuri taas nähdään pahana, idäntisten, vielä demokratiaa hapuilevien, diktaatturien ominaisuutena, joka uhkaa myös Wikipediaa. (*Observer*, "Wikipedia defies China's censors" ja Wikipedia: "Sensuuri"). Näin voidaan esittää, että meillä on hyvä ja vapaa yhteiskunta, koska meidän yhteiskunnassamme ei sensuroida tiettyjä asioita. Eli sensuuri liitetään sananvapauden puuttumiseen "toisissa" yhteisöissä ja sitä kautta vakuutetaan, että meillä asiat ovat hyvin. Toisaalta voidaan myös esittää, että meidän yhteiskuntamme on hyvä, koska me emme hyväksy tiettyjä asioita, kuten lapsipornon vapaata levittämistä tai rasistisia julkaisuja (ks. Wikipedia-artikkeli "Censorship"). Eli sensuuripuheella voidaan yhdistää ja erottaa joko puhumalla sen poissaolosta tai sen käytöstä tietyissä yhteyksissä. Sensuurin voi nähdä myös yhtenä tapana suojaautua unohtamiselta, mutta toisaalta myös yhtenä tapana tuottaa unohtamista paikallisella tasolla. Onhan jokainen kansallinen ja uskonnollinen yhteisyyden rakentaminen myös jonkun muun yhteisyyden unohtamista.

Tiivistäen sensuurilla on siis kaksinainen merkitys. Siinä yhdistyy Jaques Derridaa lainaten *iter* (samuus) ja *itara* (toiseus) (Olson, 2002) tai, kuten sosiologian klassikko Georg Simmel esseessään "Muukalainen" (2005) esittää, samaan aikaan sekä hyvä että paha, yhdistävä ja erottava. Tieto unohtamisena asettaa sensuurin uuteen valoon kääntäessään aselman nurinpäin. Lisääntynyt tietoisuus onkin lisääntynyt unohtamista, ja lisääntynyt sensuuri toisen tietoisuuden suojeleua. Sensuuri suojelee ja tuhoaa samaan aikaan, mutta on samalla tiedon ja tietoisuuden yksi ominaisuus.

Wikipedia – vapaus ja sensuuri

Wikipedian erinomaisuus on sen antamassa mahdollisuudessa ”vapauttaa” tieto jokaisen omaksettavaksi, luotavaksi ja muokattavaksi. Tiedon vapaus ymmärretään tällöin ns. valistuksellisena projektina, jossa se nähdään lisääntyvänä ja kehittyvänä hyödykkeenä (Suoranta ja Vadén, 2007). Tiedon nopeammalle ja laadukkaammalle kehitykselle antaa silloin parhaat edellytykset vapaa tiedonvaihto ja jokaisen yhtäläinen oikeus ilmaista itseään. Vapaus ja avoimuus ovat edellytyksenä sille, että tietoa käsittelee useampi ihminen, jolloin tieto myös kehittyy nopeammin. Näin on suppeasti esitettyä perusteltu muun muassa avoimen tai vapaan lähdekoodin ohjelmistojen kehitysfilosofiaa (ks. esim. Suoranta ja Vadén, 2007).

Ongelmallisemmaksi edellä esitetty tiedonvapaus tulee, kun puhutaan poliittisesta, historiallisesta, uskonnollisesta tai jostain muusta tiedosta, jonka oikeus tai paremmuus ei ole käytännössä verrattavissa. Tällöin sosiaaliset hierarkiat, kulttuuriset traditiot ja monet muut henkilöön ja tilanteeseen liittyvät merkitykset tulevat oikeuden kriteereiksi. Wikipediassa jatkuva muutos ja avoimuus ovat itsessään paradigmoja, jotka taistelevat pysyvyyttä ja vakautta vaalivien ajatusmallien kanssa. Sensuurin voi nähdä yhtenä merkinä pysyvyyden ja vakauden väkivaltaisesta säilyttämisestä. Se ei kuitenkaan ole pelkästään tätä, vaan sensuurin voi nähdä myös tiedon ja tietoisuuden perustavanlaatuisena mekanismina.

Wikipedia sensuurin kohteena ja sensuroijana

Sensuuripuhe on saanut tulta alleen nyt, kun tiedonvälitys on tehostunut ja kun yhdistävää ja erottavaa tietoa on saatavissa yhä kaukaisemmista merkitysjärjestelmistä. Silloin kun tietoa on saatavissa helposti ympäri maailmaa, on ns. pyhiin symbolien pyhyys yhä helpompi kyseenalaistaa. Tätä kautta vanhat ”meitä” yhdistävät tieto- ja uskomusjärjestelmät joutuvat jatkuvasti hyökkäyksen kohteeksi, kun tabuja ja pyhiä kuvia on yhä helpompi kyseenalaistaa. Vanhojen ja uusien uskomus- ja tietojärjestelmien välisiä konflikteja on jo ollut näkyvissä, ja useimmiten ne ovat johtaneet jonkinlaiseen sensuuriin. Väärän tiedon vaarallisuus on tullut yhä ajankohtaisemmaksi. Gutenbergin kirjapainotaidon kehittämisen jälkeen Eurooppa sai kokea monia väkivaltaisia mullistuksia, kun tieto hiljalleen tuli

rahvaan saataville. Nyt, kun Internet on luonut yhä paremmat mahdollisuudet myös ”väärän tiedon” levittämiseksi, näyttäisi siltä, että nuomullistukset saisivat jatkoa myös meidän ajallemme.

Sensuuri negatiivisessa mielessä näyttäisi historiankirjoituksen valossa useimmiten koituneen sitä käyttäneen valtion tuhoksi. Natsi-Saksaa ja itäblokin maita käytetään usein tästä esimerkkinä. Jälkeenpäin se on yleisimmin nostettu esiin negatiivisessa valossa viitattaessa diktatuureihin, kirjarovioihin ja muihin kielteisiin ilmiöihin (ks. Ekholm, 2005). Toisaalta siitä on usein puhuttu myös positiivisessa sävyssä, esimerkiksi lasten tai aikuisten suojelemisena säädyttömältä ja epäeettiseltä materiaalilta.

Kun sensuuria vertaa edellä esitettyyn tietokäsitykseen, jossa myös luokittelujärjestelmien globaalistumisen voi nähdä omanlaisenaan sensuurina, saa sensuuri merkityksen ns. julkisuuteen nostettuna tietoisena tiedon hävittämisen puhetapana tai tietynlaisen (esim. eettisen tai poliittisesti korrektein) tietoisuuden luomisena. Kuten Bowker ja Leigh (1999) kirjoittavat, joudumme koko ajan tekemään valintoja ja unohtamaan sitä monimutkaisuutta, joka meitä ympäröi. Sensuroimme siis myös itse omia ajatuksiamme ja toimintaamme huomaamattamme rakentaen näin itsestään selvää ja merkityksellistä maailmaa ympärillemme sekä tarkoituksellisesti että huomaamatta. Sensuurin raja menee usein siinä, missä toimintatavat, käsitteet tai merkitykset ovat vielä neuvottelun alla. Mitä kiistanalaisemmiksi ja poliittisemmiksi ne tulevat, sitä suurempi paine tulee joko nimittää ylhäältä johdettua toimintaa sensuuriksi tai painostaa yhteiskuntaa ottamaan käyttöönsä sensuuri. Tästä esimerkkinä on Wikipedian alkuvaiheen vapaa toiminta Kiinassa ja sen myöhempi joutuminen poliittisten kuvien ja tekstien takia sensuurin alle.

Toisaalta myös Wikipedia-yhteisö itse toimii tiedon sensuroijana. Wikipediassa monet kiistanalaisemmat artikkelit on asetettu muokkauskieltoon niihin kohdistuvan vandalismin takia. Tällöin on jouduttu samalla valitsemaan yksi totuus oikeammaksi kuin vaikkapa vandalisteiksi luokiteltujen artikkelikirjoittajien tai niiden muokkaajien totuus. Täten Wikipedia on avoimuudestaan huolimatta joutunut käytännön syistä turvautumaan sensuuriin. Wikipedian kohdalla esimerkiksi Kiinan estojen yhteydessä rakennettiin länsimaisessa mediassa samalla uhkakuvia, joiden yksi mahdollinen vaikutus oli oman viiteryhmän hyvän kuvan vahvistaminen suhteessa toiseen, pahaan viiteryhmään. Tällä ei

ole tarkoitus mitenkään vähätellä huonoa ihmis- oikeus- ja sananvapaustilannetta Kiinassa, vaan tuoda esille niitä mekanismeja, jotka vaikuttavat tiettyjen asioiden esilletuloon ja esittämistapaan mediassa.

Wikipedia tiedon ”vapauttajana” on hyvä esimerkki eräästä tavasta ymmärtää tiedon olemus ja toiminta. Tieto on olemassa vain silloin, kun se on sidottua yhteisiin merkityksiin (ks. esim. Foucault, 2005 ja 1998), ja mitä laajemmin levittäyty- nyttä, helpommin saatavaa ja järjestäytyneempää se on, sitä vahvemmin se korvaa joitain toisia tie- tojärjestelmiä. Tuodessaan uutta, traditioista va- paata ajattelumallia tai tietoutta paikkoihin, joissa tätä ei ennen ole ollut, saattaa Wikipedia samalla astua toisen ajattelumallin varpaille. Valtioiden, uskonnollisten johtajien, paikallisten mielipide- vaikuttajien tai joidenkin muiden vaikutusval- taisten henkilöiden tai instituutioiden tieto saa haastajan ja uusi tietovallankumous uuden sy- säyksen.

Wikipedia uhkasi Kiinan omaa traditioaa- lista ja valtiojohtoisesti ylläpidettyä tietojärjes- telmää (tai tietojärjestystä) suhtautumisellaan Falung gong -lahkoon tai Taiwanin tilanteeseen. Kyse ei siis ollut Kiinan osalta Foucault’ta (1998) lainaten repressiivisestä tiedon kieltämisestä vaan toisen tiedon tuottamisesta. Samalla Kiina kuitenkin teki itselleen karhunpalveluksen, kos- ka se sai maailmanlaajuisen huomion kiinnitty- mään omaan tilanteeseensa ja erityisesti niihin artikkeleihin, joiden epäillään olevan syynä käy- tön estoon. Monesti väkivaltainen tai repressii- vinen sensuuri vahvistaakin kielletyn sanoman voimaa. Näin on käynyt Kiinassa sekä monissa muissa sensuuriin turvautuvissa valtioissa, ja näin on käynyt myös länsimaissa. Vallankumous ei siis välttämättä lähdekään käyntiin agitaattori- en toimesta, vaan niiden sanomaa vastustavien sensoreiden toimien tuloksena.

Artikkelin alussa oleva Nietzschen komment- ti kiteyttää hyvin idean siitä, miten valta ja tie- to kulkevat erottamattomina ajassa ja paikassa. Tietoisuutemme ja tietomme ovat myös joiden- kin toisten ihmisten ja tilanteiden jalanjalkia ja polkuja, joiden kautta totuus maailmasta meille ilmenee. Totuus ei tarkoita mitään objektiivista totuutta vaan subjektiivista aikaan ja paikkaan sidottua totuutta. Toisin sanoen tieto meissä on muiden valtaa meistä. Tämän artikkelin tarkoi- tuksena on tuoda esille, että vaikka Wikipedia alati muuttavana oikean tiedon kyseenalaistajana antaa mahdollisuuden äänille, jotka muilta me- dioilta jäävät piiloon, on sillä myös potentiaalia toimia äänten moninaisuuden peittäjänä. Uusien

Wikien syntyessä Wikipedian rinnalle annetaan mahdollisuus myös sille tiedolle, joka Wikipe- diassa joko sensuroidaan tai sensuroituu. Näin ehkä annetaan mahdollisuus myös pienemmille yhteisöille säilyttää vallanrippeitään.

KIRJALLISUUTTA

- Bauman, Zygmunt 1997. *Sosiologinen ajattelu*. Vasta- paino, Tampere.
- Bowker, Geoffrey C. ja Leigh, Star Susan, 1999. *Sort- ing things out. Classification and Its Consequences?* Cambridge (Mass.) MIT Press, cop.
- Ekholm, Kai: Kielletyt kirjat 1999– 2005. Jyväskylä: Jy- väskylän yliopiston kirjasto, Päivitetty 15.12.2005. Viitattu 29.06. 2007. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa).
- Foucault, Michel 1998. Tiedontahto. Kirjassa *Seksuaa- lisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel 2005. *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki.
- Heritage, John 1996. *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Nietzsche, Friedrich 1967, *Näin puhui Zarathustra*. Ota- va, Helsinki.
- Olson, Hope A. 2002. *The Power to name: locating the limits of subject representation in libraries*. Kluwer Academic, cop. Dordrecht.
- Simmel, Georg 2005. *Suurkaupunki ja moderni elämä – kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Gaudeamus, Hel- sinki.
- Suoranta, Juha & Tere Vadén 2007. From Social to Social- ist Media: The Critical Potential of the Wikiworld. Teoksessa P. McLaren & J. Kincheloe (toim.), *Criti- cal Pedagogy: Where Are We Now?*, Peter Lang, New York.

Wikipedia -artikkelit

- Blocking of Wikipedia in mainland China*, Wikipedia (3.7.2007) < [http://en.wikipedia.org/wiki/Block- ing_of_Wikipedia_in_mainland_China](http://en.wikipedia.org/wiki/Blocking_of_Wikipedia_in_mainland_China)>
- Censorship*, Wikipedia (3.7.2007) <http://en.wikipedia.org/wiki/Censorship>
- Sensuuri*, Wikipedia (3.7.2007) <http://fi.wikipedia.org/wiki/Sensuuri>

Muut artikkelit

- Censorship fears rise as Iran blocks access to top websites, *The Guardian* 4.12.2006 [http://www.guardian.co.uk/print/0,,329651919- 111322,00.html](http://www.guardian.co.uk/print/0,,329651919-111322,00.html) (3.7.2007).
- Wikipedia defies China’s censors, *The Observer* 10.9.2006. [http://www.guardian.co.uk/technology/2006/ sep/10/news.china](http://www.guardian.co.uk/technology/2006/sep/10/news.china) (3.7.2007).

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden ylioppilas, joka on työskennellyt tutkijana Tampereen yliopistolla.

Wikipedia ja yhteisön luoman sisällön tekijänoikeudelliset haasteet

Mikko Välimäki

Wikipedia on yksi suosituimpia uudentyyppejä verkkopalveluja, jossa käyttäjäyhteisö luo sisällön. Wikipedian kaltainen valtava palvelu, johon on tallennettu miljoonia tekstiartikkeleita, kuvia ja muuta sisältöä kenen tahansa saataville ilmaiseksi, on oikeudellisesti haastava. Haasteita on monen tasoisia.

Arkipäivän normatiivisen juridiikan näkökulmasta Wikipedian keskeisiä haasteita ovat erilaiset vastuukysymykset, kun tekstiä lisätään tai sitä otetaan pois. Artikkeleiden tekijöillä ja myöhemmillä muokkaajilla on lähtökohtaisesti vastuu siitä, että lakeja ei rikota. Keskeisin oikeus on tekijänoikeus. Toisten aineistoa ei saa tallentaa palveluun ilman oikeudenhaltijan lupaa. Ja vaikka Wikipedian aineisto on ilmaiseksi kenen tahansa saatavilla, aineistolla ei saa kuitenkaan tehdä mitä tahansa.

Wikipedia ja muut yhteisöpalvelut haastavat myös normien taustalla olevat yleiset periaatteet ja oikeuspoliittisten tavoitteet. Esimerkiksi tekijänoikeudessa on pidetty vanhastaan lähtökohtana tekijän oikeuksia ja etuja. Puhutaan tekijänoikeudellisesta ”suojasta”. Yhteisöpalvelut korostavat tekijälle usein vastakkaista käyttäjän näkökulmaa ja panevat kysymään, mikä on käyttäjien oikeuksien merkitys. Tekijänoikeus nähdään enemmänkin antamassa ”rajoituksia” kuin suoja. Tekstistähän saa ottaa esimerkiksi sitaatteja ilman tekijän lupaa – miten tämä suhtautuu tekijänoikeuteen ja Wikipediaan?

Sinänsä Wikipedian oikeudelliset haasteet eivät eroa merkittävästi monista muista yhteisöpalvelusta. Tässä lyhyessä artikkelissa Wikipediaa tarkastellaan yhtenä esimerkkinä laajemmasta oikeudellisesta ongelmakentästä. Käsittely rajataan yksinomaan tekijänoikeuteen. Toki muutkin oikeudenalat ovat relevantteja. Esimerkiksi Wikipediassa voidaan rikkoa Suomen rikosoikeutta, jos yksittäisessä artikkelissa herjataan jotakuta tai julkaistaan rikoslaissa kielletyksi katsottua sisältöä.

Vastuukysymykset – Wikipedian käyttöehdot

Tekijänoikeus on epäilemättä eniten loukattu oikeus niin Wikipediassa kuin muissa vastaa-

vissa yhteisöpalveluissa. Niihin on helppo lähettää toisen tuottamaa tekstiä tai kuvia ilman asianmukaisia lupia. Luvan tulkinta ei ole aina helppoa. Internetissä on valtavasti tietoa erilaisin käyttöehdoin (lisenssein), joiden tulkinnasta ei ole yksimielisyyttä.

Wikipedian tekstinsyöttöikkunan alla todetaan seuraavaa:

”Content that violates any copyright will be deleted. Encyclopedic content must be verifiable. You agree to license your contributions under the GFDL.”

Lähtökohtana on, että jokainen artikkelin kirjoittaja säilyttää itsellään tekijänoikeuden omaan tuotokseensa, sikäli kuin teoskynnsy ylittyy. Jokainen kirjoittaja joutuu kuitenkin hyväksymään Wikipedian käyttöehdot (tekijänoikeuslisenssi nimeltä *Gnu Free Documentation License*, GFDL), joiden mukaan teksti on lukijoiden saatavilla. Käyttöehtojen mukaisesti kuka tahansa palvelun käyttäjä saa oikeuden muun muassa kopioida tekstin omaan käyttöönsä.

Wikipedian käyttöehdoissa edellytetään, että jos tekstiä kopioidaan muualle, niin käyttöehtojen pitää pysyä samoina. Toisin sanoen Wikipediassa olevan tekstin käyttöehtoja ei voi muuttaa ilman tekijänoikeuden haltijan lupaa. Tämän niin sanotun *copyleft*-periaatteen johdosta ei ole mahdollista esimerkiksi muokata Wikipedian tekstin sekaan muuta tekstiä (syntyisi tekijänoikeudellisesti yhteisteos), johon pätsivät toisenlaiset käyttöehdot.

Käyttöehdoissa on erityinen kohta, jonka mukaan Wikipedian tekstiä ei saa panna digitaalisten lukkojen ja niiden käyttöehtojen (*digital restrictions management*, DRM) taakse. Ehtojen mukaan ”You may not use technical measures to obstruct or control the reading or further copying of the copies you make or distribute.” Tämä on selkeä kannanotto tekijänoikeuden ja sitä tukevan normiston soveltamisalan laajenemista vastaan. Copyleft-periaatteen kiertäminen on kielletty (ks. Stallman 2002).

On eri asia, että osa artikkeleista voi olla lukittu väärinkäytösten ehkäisemiseksi, kuten artikkeli George W. Bushista. Tällä ei ole nimittäin mitään tekemistä käyttöehtojen kanssa. Lukitus-takin artikkelista tekstin saa kopioida ja sitä voi muokata. Teksti on siis edelleen kenen tahansa

saatavilla käyttösääntöjen mukaisesti. Tekstin muokkaaminen Wikipediassa on vain teknisesti estetty.

Tekijänoikeusluvat

Muualta saa siis kopioida Wikipediaan aineistoa vain siinä tapauksessa, että aineiston käyttöehdoiksi tulee GFDL-lisenssi copyleft-periaatteen mukaisesti. Tähän tarvitaan tekijänoikeuden haltijan lupa. Suuremmalta mediayritykseltä lupa voi olla turha alkaa edes tiedustelemaan. Aineiston käytöstä voidaan myös pyytää maksua, jota puolestaan Wikipedian käyttöehdot eivät voi hyväksyä. Lawrence Lessig kutsuu tätä trendiä lupakulttuuriksi (*permission culture*) vastakohtana Wikipedian edustamalle perinteiselle vapaalle kulttuurille (ks. Lessig 2004). Suomessa Tuomas Mylly on puhunut tekijänoikeuden ”vero-oikeudellistumisesta” (ks. Mylly 2007).

Ongelmia voi olla myös vapaasti saatavilla olevan sisällön kanssa. Usein vapaasti saatavalla aineistolla ei ole mitään käyttöehtoja. Tällöin tekijänoikeuslain oletuksen mukaisesti tekijän intressejä ”suojellaan” ja käyttöön on hankittava nimenomainen lupa. Vapaasti saatavaan aineistoon on kuitenkin alettu enenevässä määrin liittää erillisiä käyttöehtoja, jotta lupia ei tarvitsisi erikseen kysellä.

Viimeisen parin vuoden aikana yleisimmiksi käyttöehdoiksi ovat tulleet *Creative Commons*-hankkeen tuottamat lisenssit. Arvioiden mukaan Internetissä on jo miljoonia kotisivuja, blogeja ja muita tietolähteitä, joihin pätevät Creative Commonsin käyttöehdot. Valtaosa Creative Commons-lisensseistä on kuitenkin Wikipedian käyttöehtojen kanssa epäyhteensopivia. Jos lisensseissä kielletään teoksen muuttaminen tai kaupallinen käyttö se ei kelpaa Wikipediaan (ks. Hietanen, Oksanen ja Välimäki 2007).

Lopputulos on, että esimerkiksi professorin blogista, jonka tekstit on lisensoitu yleisimmillä Creative Commons -ehdoilla, ei voi kopioida lainkaan tekstiä Wikipediaan ilman professorin erillistä lupaa. Samoin kotisivulta, jossa ei ole mitään käyttösääntöjä, ei voi myöskään kopioida tekstiä Wikipediaan ilman tekijänoikeudenhaltijan nimenomaista lupaa. Tästä herää kysymys, mihin käyttöehtoja oikein tarvitaan, jos ne hidastavat vapaata tiedon kasautumista?

Onko käyttäjillä oikeuksia?

Käyttöehdot ovat tarpeen riskien minimoimiseksi. Tekijänoikeuslain määrittämät niin sanotut käyttäjän oikeudet ovat yksi kiistellyimpiä tekijänoikeuspoliittisia kysymyksiä. Lain mukaan tekijällä on teoksen nimetyille käyttötavoiille (kopiointi, yleisön saataville saattaminen ym.) yksinoikeus, mutta tähän on erikseen rajoituksia (yksityinen kopio, sitaatti, parodia ym.). Tämä on kaikille asiaan perehtyneille selvää.

Epäselvää on kuitenkin se, missä määrin käyttäjien oikeudet ovat todellisia ja esimerkiksi tuomioistuimessa vahvistettavia. Laissa sanotaan selvästi, että joistakin rajoituksista tehdyt sopimukset ovat pätemättömiä. Niinpä käyttäjällä on ollut 1990-luvun alusta oikeus muun muassa tehdä tietokoneohjelmasta varmuuskopio sanottiinpa ohjelman käyttöehdoissa mitä tahansa. Nämä ehdottomasti määritellyt oikeudet ovat kuitenkin poikkeus muiden rajoitusten joukossa. Pääosa rajoituksista perustuu 1800-luvun lopulla tehtyyn kansainväliseen Bernin sopimukseen. Siinä rajoituksia ei ole määritelty kielellisesti ehdottomasti.

Suomessa tekijänoikeuden valmistelusta vastaa opetusministeriö. Heidän näkemyksensä on, että rajoitukset eivät ole varsinaisia oikeuksia (Opetusministeriö 2007). Voisi ajatella, että käyttäjän oikeuksista voi luopua. Tällä ilmaisulla tosin tehdään arvovalinta samalla tavalla kuin puhuttaessa oikeuksien suojaamisesta. Todellisuudessa käyttäjä ei ole oikeuksistaan luopumassa. Sen sijaan käyttöoikeutta teokseen kauppaava yritys määrittelee yksipuolisesti teoksen käyttöehdot ja voi siten yrittää poistaa esimerkiksi käyttäjän oikeuden tehdä kopioita omaan käyttöön.

Wikipediassa ja muissa yhteisöpalveluissa keskeisiä tulkintakysymyksiä ovat artikkelin kirjoittajan oikeus kopioida muualla julkaistuista uutisartikkeleista tekstiä ja kuvia sekä oikeus ottaa lainauksia missä tahansa julkaistuista teoksista. Nämä käyttäjän oikeudet on nykyään määritelty yksityiskohtaisesti EU:n tekijänoikeusdirektiivissä. Määritelmät sisältävät itsensä hieman epäselvästi sanottuja rajoituksia. Direktiivin mukaan seuraavat toimenpiteet ovat sallittuja (ks. EU:n tekijänoikeusdirektiivi 2001, artikla 5):

”c) kappaleen valmistaminen ajankohtaisia taloudellisia, poliittisia tai uskonnollisia aiheita käsittelevistä julkaistuista artikkeleista tai yleisradioituista teoksista tai muusta vastaavasta aineistosta lehdistössä, välittäminen yleisölle tai saattaminen yleisön saataviin silloin, kun oikeuksia tällaiseen käyttöön ei ole nimenomaisesti pidätetty, ja sikäli kuin lähde ja myös

tekijän nimi mainitaan, tai teosten tai muun aineiston käyttö ajankohtaisista tapahtumista kerrottaessa ja siltä osin kuin käyttö on perusteltua tiedotustarkoituksen vuoksi, ja mainiten lähde ja myös tekijän nimi, jolle tämä osoittaudu mahdolliseksi;

d) lainaukset muun muassa arvostelua tai selostusta varten sillä edellytyksellä, että lainaukset koskevat teosta tai muuta aineistoa, joka on jo laillisesti saatettu yleisön saataviin, ja että lähde ja myös tekijän nimi mainitaan, jolle tämä osoittaudu mahdolliseksi, ja että lainausten käyttö on hyvän tavan mukaista, sekä siinä laajuudessa kuin kyseinen erityistarkoitus tällaista käyttöä vaatii.”

Yllä lainatut katkelmat ja opetusministeriön kanta riittänevät osoittamaan, että käyttäjien oikeudet ovat vähintäänkin rajallisia. Tästä seuraa, että muualla vapaasti saatavilla olevaa tekstiä tai muuta aineistoa ei voi liittää sellaisenaan – ainakaan riskittömästi – Wikipediaan. Tästä johtuen Wikimedia Foundation on täsmentänyt, että käyttäjän oikeuksilla ei ole Wikipediassa mitään merkitystä (Wikipedia 2007):

”The Wikimedia Commons does not accept fair use content, because fair use laws vary from country to country – thus, content deemed acceptable under, for instance, US fair use concepts (which are very broad) is not usable in the majority of other countries.

Also, fair use depends on the context the image (or other media) is used in. That is, something that can be used on one page as fair use would be a copyright violation on another page. Especially, fair use does not allow collecting and distributing the images in a media database such as the commons. This means that fair use simply does not apply to the commons.”

Orvot ja valtion teokset

Eikö lupien kysyminen ole kuitenkin reilua, etenkin jos kyse on muusta kuin käyttäjien rajatuista oikeuksista? Kyllä, jos se on ylipäänsä mahdollista. Koska tekijänoikeus kestää erittäin kauan (70 vuotta tekijän kuolemasta) eikä sitä tarvitse rekisteröidä, oikeudenomistajia on joskus hyvin hankala tunnistaa. Empiiristen tutkimusten mukaan vanhoja teoksia jää tyystin hyödyntämättä; esimerkiksi tekijänoikeudesta vapaita vanhoja kirjoja on saatavilla uusintapainoksina enemmän kuin niitä, joihin on vielä tekijänoikeus (Heald 2007).

Wikipediaan artikkelia tekevä voisi haluta esimerkiksi käyttää vanhaa valokuvaa tai nauhoitusta artikkelin elävöittämiseen ja olisi halukas pyytämään tekijältä sitä varten lupaa, mutta tekijä on tuntematon tai tekijänoikeuden nykyistä haltijaa ei löydy. Vaikka artikkelin tekijä voisi

olettaa, että loukkauksriski on minimaalin, nykyinen tekijänoikeusjärjestelmä ei voi millään poistaa koko riskiä. Wikipediaan artikkelia tekevä yksityishenkilö voi tuskin edes arvioida, kuinka suuresta ja todellisesta riskistä on kysymys.

Tätä ”orpojen” teosten ongelmaa on ratkottu joissakin maissa erillisellä lainsäädännöllä. Kanadassa voi käyttää orpoa teosta – kohtuullisten oikeudenhaltijan etsimisyritysten kariuduttua – maksamalla pienen summan maan tekijänoikeustoimiston rahastoon siltä varalta, että oikeudenhaltija myöhemmin löytyy. Yhdysvalloissa tutkitaan vastaavan järjestelmän käyttöönottoa.

Järjestelmää ei toistaiseksi ole käytössä Euroopassa. Isossa-Britanniassa viime vuoden lopulla julkaistu tekijänoikeusjärjestelmän laaja oikeuspoliittinen selvitys ehdotti samankaltaisen säännön ottamista EU:n tekijänoikeusdirektiiviin (ks. Gowers Review 2006). Nopeampi tapa saada järjestelmä käyttöön on kuitenkin suora kansallisen lain muutos, sillä EU:n komissio on ilmoittanut, että uusia tekijänoikeusdirektiivejä ei ole vähään aikaan tulossa. Suomessa opetusministeriö on onneksi jo tunnistanut ongelman (Opetusministeriö 2007).

Toinen vastaava kysymys on valtion teokset. Voisi luulla, että valtion tuottama aineisto olisi lähtökohtaisesti vapaasti veronmaksajien käytössä ja esimerkiksi vapaasti lisättävissä Wikipediaan. Näin ei kuitenkaan ole. Suomen tekijänoikeuslain mukaan vain lakeihin ja asetuksiin ei ole tekijänoikeutta ja ne ovat kaikkien vapaasti käytettävissä. Sen sijaan kaikkeen muuhun valtion tuottamaan aineistoon, kuten erilaisiin mietintöihin, selvityksiin, ohjeisiin, verkkosivuihin, tilastoihin ja karttoihin, on yksinoikeus.

Tämä ei tietenkään vastaan tekijänoikeuden perusteeksi esitettyä ajatusta, että sen pitäisi kannustaa tekijöitä uusien teoksien luomiseen. Valtion oikeus ei voi kannustaa yksittäisiä tekijöitä kuin välillisesti, jos niinkään. Tekijänoikeus ei ole mitenkään välttämätön valtion teosten julkaisemiselle.

Valtion tekijänoikeuden käyttöehtoja ei ole sanottu missään. Kukin viranomainen voi määrittellä ne itse. Ajatellaanpa vaikka kartta- tai säättietoja, jolle olisi paljon erilaisia käyttömahdollisuuksia. Yhdysvalloissa on voimassa selvä sääntö, jonka mukaan valtio voi periä vain omat kustannuksensa lisenssihinnassa. Euroopassa sen sijaan eräs direktiivi antaa valtioille vapaat kädet hakea tiedoista kohtuullista tuottoa (ks. EU:n uudelleenikäyttödirektiivi 2003, artikla 6).

Koska Wikipedian ja muiden yhteisöpalvelujen yhteiskunnallisen merkitys on kasvanut nopeasti,

niiden erilaisista tekijänoikeudellisista haasteista ja vaikutuksista on käyty vilkasta oikeuspoliittista keskustelua. Keskustelua on käyty myös Suomessa, jossa opetusministeriö on ottanut siihen rohkeasti osaa (ks. esim. Mylly, Lavapuro ja Karo 2007 sekä Opetusministeriö 2007).

Aihe vilisee oikeuspoliittisesti merkittäviä tutkimuskysymyksiä. Tässä artikkelissa on sivuttu näistä neljää:

- *Lisenssit ja vastuukysymykset.* Yhä enemmän vapaasti saatavasta aineistosta sisältää yksityiskohtaisia käyttöehtoja. Missä määrin ne todella sallivat teosten vapaan käytön ja missä määrin keskenään ristiriitaiset käyttöehdot kääntyvät itseään vastaan? Miten käyttöehtojen yhteensopivuutta voisi kehittää?
- *Käyttäjän oikeudet.* Mikä käyttäjien oikeuksissa on vialla, jos esimerkiksi Wikipedia ei voi luottaa niihin tällä hetkellä lainkaan? Onko opetusministeriön väittämä perusteltu – missä määrin tekijänoikeuden rajoituksia voidaan pitää todellisina oikeuksina? Onko tilanne erilainen muualla?
- *Lupayhteiskuntamalli.* Ovatko skenaariot lupamaksuyhteiskunnasta ja tekijänoikeuden vero-oikeudellistumisesta realistisia? Missä määrin tähän pystytään vastaamaan esimerkiksi kannustamalla tekijöitä vapaampien lisenssiehtojen käyttöön?
- *Oikeuksien tehokas uusiokäyttö.* Joskus luvan kysyminen on mahdotonta, koska tekijää ei tunnusteta. Miten näitä ”orpoja teoksia” saataisiin järkevästi uusiokäyttöön esimerkiksi Internetin yhteisöpalveluissa? Millä ehdoin valtion tulisi antaa tuottamansa aineisto vapaaseen käyttöön?

VIITTEET

- EU:n uudelleenkäyttödirektiivi 2003. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/98/EY, annettu 17. päivänä marraskuuta 2003, julkisen sektorin hallussa olevien tietojen uudelleenkäytöstä.
- EU:n tekijänoikeusdirektiivi 2001. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/29/EY, annettu 22. päivänä toukokuuta 2001, tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa.
- Gowers Review of Intellectual Property 2006. The Stationary Office, UK.
- Heald, Paul J. 2007. Property Rights and the Efficient Exploitation of Copyrighted Works: An Empirical Analysis of Public Domain and Copyrighted Fiction Best Sellers. Working paper, University of Georgia Law School.
- Lessig, Lawrence 2004. *Free Culture*. The Penguin Press.
- Mylly, Tuomas 2007. Tekijänoikeuden uudet sääntelystrategiat. Teoksessa Mylly, Tuomas, Lavapuro, Juha ja Karo, Marko (toim.), *Tekemisen vapaus. Luovuuden ehdot ja tekijänoikeus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Opetusministeriö 2007. Tekijänoikeuden suuntaviivoja. Keskustelumuistio politiikan muodostamisesta ja järjestelmän kehittämisestä. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:18.
- Stallman, Richard 2002. Can you trust your computer? <http://www.gnu.org/philosophy/can-you-trust.html> (8.8.2007)
- Hietanen, Herkko, Oksanen, Ville ja Välimäki, Mikko 2007. *Community Created Content. Law, Business and Policy*. Turre Publishing, Helsinki.
- Wikipedia 2007. Commons:Licensing, <http://commons.wikimedia.org/wiki/Commons:Licensing> (8.8.2007)

Kirjoittaja on teknologia- ja immateriaalioikeuden dosentti, joka työskentelee tutkijana Svenska handelshögskolanissa.

TEKNIKAN PÄIVÄT

VEDEN VARASSA

– valoa vedessä

Tekniikan päivät 2008
tammikuun 15.-16. päivinä
Dipolissa, Otaniemessä

Kaksipäiväinen yleisötilaisuus, Tekniikan päivät, järjestetään ensimmäisen kerran 15.-16. tammikuuta 2008. Tapahtuma avaa Teknillisen korkeakoulun sata vuotta yliopistona -juhlavuoden.

WWW.TEKNIIKANPAIVAT.FI

TKK 1849
1908
2008